

ВИХОВАННЯ ДУХОВНИХ КАДРІВ У МУКАЧІВСЬКІЙ ГРЕКО-КАТОЛІЦЬКІЙ ЄПАРХІЇ (1949–1989)

Загально відомо, що заснування Мукачівської єпархії губиться в тисячолітній давнині, але про навчальні заклади з підготовки і вихованню духовних отців і дяків для неї можемо говорити тільки після створення на Чернечій горі Мукачівського монастиря, який став не тільки центром для віруючих, але й осередком знань, культури й освіти. При монастирі існувала елементарна школа для навчання грамоти, переписувались книги для богослужіння, створювались перші літописи. У 1391 р. відкрито Грушівський монастир, де з початку XV ст. працювала школа для народу, а також богословська, де навчалися молоді ченці та сини священиків¹.

Таким чином, з упевненістю можна сказати, що рушійною силою розвитку як освіти взагалі, так і церковної зокрема, в нашому краї була Церква, бо поширення християнства вимагало підготовки місцевих священиків і дяків, які б могли задовольнити духовні потреби вірників і по можливості навчати грамоті місцеве населення. Тому більшість дослідників краю вважає, що такі школи існували при монастирях Мукачева, Малого Березного, Імстичева, Бороняви, Марія-Повчі, Красного Броду і давали певну освіту священикам, монахам, а інколи й мирянам. Саме життя викликало необхідність і доцільність в заснуванні т.зв. парафіальних шкіл при церквах. Такі школи під керівництвом духовенства спочатку засновувались в містах Ужгород (1401), Берегово (1467), Мукачево (1552). В кінці XVII ст. на території Мукачівської єпархії таких парафіальних шкіл налічувалося вже 40².

На сьогоднішній день достовірним фактом є те, що першою згадкою про Мукачівську єпархію є грамота угорського короля Матяша Гуняді від 1458 р. про заснування Мукачівського монастиря, який був духовно-релігійним центром русинів на протязі трьох століть. Для великої (на той час охоплювала 13 комітатів) Мукачівської єпархії згадана вище кількість шкіл не могла забезпечити потрібну кількість священиків, дяків і вчителів. Тому в 1638 р. Естергомський єпископ Георгій Ліппай (1637–1642), а пізніше архиєпископ Естергомський (1642–1666), повідомляв Конгрегацію для пропаганди віри в Римі про низьку освіченість священиків і просив фінансової підтримки для налагодження освітнього рівня русинського духовенства. Пізніше Егерський єпископ Томаш Палфі теж звертався до Конгрегації, який вважав доцільним направити в Рим на навчання кількох здібних молодих людей русинського походження. Але ці прохання єпископів залишились без задовільної відповіді³. Отже, освіченість духовенства продовжувала перебувати на низькому рівні. Закріплена в нашему краї ще в XI–XII ст. за вірниками східного обряду назва «схизматики» із-за відстоювання свого обряду, приводило їх до невтішного стану, бо цим населенням, його священиками – “батьками” та їх єпископами ніхто не цікавився.

Передумовою і початком розквіту релігійного життя, розвитку науки, культури й освіти в нашему краї стала прийнята у 1646 р. Ужгородська церковна унія. З’явилася реальна можливість для заснування школи для підготовки священиків

¹ Гомонай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.). – Ужгород, 1992. – С. 5.

² Філіп Л. Утворення Ужгородської духовної семінарії – важлива подія в духовному та культурному житті Закарпаття // Важливі віхи в історії Мукачівської греко-католицької єпархії. – Ужгород, 1998. – С. 12.

³ Hodinka Antal. A munkácsi görög-katholikus püspökség története. – Budapest, 1909. – Old. 289.

у Мукачівській єпархії. Але, цьому ще передував тривалий період домагань за становлення ієрархічної влади, за визнання канонічної самостійності і незалежності єпархії.

Мукачівська єпархія, починаючи від славних єпископів Василя Тарасовича (1633–1648), Петра Партенія (1648–1670), Йосифа де Камілліса (1690–1706), Михайла Ольшавського (1743–1767), блаженної пам'яті єпископа Андрея Бачинського (1772–1809) не дивлячись на її послаблення міжконфесійною боротьбою у 1920–1930 рр., зазнала істотного розвитку і за період правління єпархією такими єпископами, як Петро Гебей (1924–1931), Олександр Стойка (1932–1943) і Теодор Ромжа (1944–1947), переживала духовний ренесанс.

31 травня 1943 р. помер єпископ Олександр Стойка і Мукачівська єпархія осиротіла. Для подальшого управління єпархією, згідно з церковними законами, 2 червня 1943 р. члени Капітулу – Олександр Ільницький (1889–1947), Олександр Янкович (1887–1945), Олександр Хіра (1897–1983), Теодор Коссей (1885–1944), Теодор Когутич (1881–1955), Віктор Хома (1891–1953) і д-р Юлій Марина (1901–1983) обирають прелата-protoієрея Олександра Ільницького Капітулярним вікарієм⁴, функції якого він виконував до 12 лютого 1944 р., коли Апостольський Престол призначає Апостольським адміністратором Мукачівської греко-католицької єпархії д-ра Миколу Дудаша – дочасного єпископа-ординарія сусідньої Гайдудорозької угорської греко-католицької єпархії⁵.

В цей час Мукачівська єпархія мала п'ять архідияконатів (Березький, Земплинський, Марамороський, Угочанський і Ужанський), 32 намісницьких округи (деканати), 280 парохій, 346 священиків. Центром єпархії є м. Ужгород, де знаходиться Кафедральний храм, єпископська палата і духовна академія. Під керівництвом єпархії діяли: Ужгородська духовна академія і Ужгородська єпископська семінарія, Ужгородська греко-католицька півцевчительська семінарія і народна школа при ній, Ужгородська жіноча учительська семінарія, сільські церковні школи. Під безпосереднім керівництвом єпархії знаходилися інтернати: в Ужгороді – "Конвікт" і „Алумнеум”, інтернат Ужгородської учительської семінарії, інтернат для дівчат при Ужгородській учительській семінарії, Хустський інтернат "Алумнеум", інтернат Мукачівської гімназії, Ужгородський інтернат для сиріт "Святе сімейство" та ін.⁶

Директором Ужгородської духовної академії був о. Олександр Ільницький, його заступником о. Олександр Хіра, секретарем о. д-р. Стефан Качур, а викладачами: о. Олександр Хіра, о. д-р. Олександр Марина, о. д-р. Людвік Міня, о. д-р. Стефан Качур, о. Теодор Ромжа, о. Георгій Чургович, о. д-р. Ернест Дунда. Ректором Ужгородської єпископської семінарії був о. д-р. Людвік Міня, проректором Віктор Шуба (мол.), духівником о. Теодор Ромжа, префектом о. д-р. Стефан Качур.⁷

Отримавши відповідні повноваження від Апостольського престолу, єпископ д-р Микола Дудаш при співслуженні римо-католицьких єпископів із Кошиць (Словаччина) Іштвана Мадараса та із Сату-Маре (Румунія) Яноша Шеффлера, 24 вересня 1944 р., коли бої Другої світової війни вже точилися в Карпатах, висвятив на єпископа молодого й енергійного випускника Римського колегіуму св. Тerezії "Руссикум" о. Теодора Ромжу.⁸

⁴ Циркуляри Єпархії Мукачевської. – V/1943. – С. 23.

⁵ Циркуляри Єпархії Мукачевської. – I/1944. – С. 1.

⁶ A Magyarországi latin és görög szertartású világi és szerzetes római katolikus papság névtára. – Budapest, 1943. – Old. 52–53.

⁷ Ibid. – Old. 52.

⁸ о. Ласло Пушкаш. Кир Теодор Ромжа: Життя і смерть єпископа. – Львів, 2001. – С. 78–79.

Після приходу Червоної армії в наш край (Ужгород звільнено 27-го жовтня 1944 р.) перед молодим 33-річним єпископом постали складні і важкі завдання по захисту єпархії від сталінського терору. Військові одразу ж розмістились в Ужгородському замку і єпископ вимушений був розпустити семінаристів по домівках на позачергові канікули. Керівництво єпархії семінаристів запевнило, що при першій нагоді навчання буде відновлено. Враховуючи тодішній стан справ єпископ Теодор особливо важливим завданням для зміцнення духу єпархії вважав підготовку богословських кадрів і після чисельних заходів йому вдається в середині квітня 1945 р. звільнити одне крило семінарії від червоноармійців. Єпископ негайно скликав семінаристів для продовження навчання. На заклик відгукнулося біля сорока семінаристів. Мова йде про тих 32 семінаристів, яких у 1945–1947 рр. висвятив єпископ Теодор Ромжа і шістьох семінаристів (Олександр Легеза, Іван Ляхович, Антон Габел, Михайло Маслей, Василь Чейпеш, Йосиф Штилиха), які вже не встигли бути рукоположеними єпископом-мучеником⁹. Владика Ромжа, як ректор Духовної Академії, викладав філософію, Олександр Хіра – церковне право, др. Олександр Марина – догматику, др. Юлій Гаджега – Святе Письмо, Юрій Чургович – педагогіку, Микола Мурані і Віктор Хома теж входили до викладацького складу¹⁰.

Спочатку дії нових політичних організаторів життя в нашему краї – генерала Лева Мехліса і полковника Георгія Тюльпанова та їх місцевих поплічників не були спрямовані проти ГКЦ. Навпаки, вони намагались використати її для своєї пропаганди по приєднанню "Закарпатської України на території Чехословаччини" до УРСР¹¹. Тому всі ті дії проти ГКЦ, які мали місце в цей період, можна вважати ексцесами окупаційної армії, місцевої влади або антикатолицькими випадами деяких православних громад і їх діячів. Після першого з'їзду Народних комітетів 26 листопада 1944 р., на якому було обрано вищий орган державної влади – Народну Раду Закарпатської України, відпала потреба в авторитеті, який мала ГКЦ серед населення в краї. З перших днів новоутворена із комуністів-атеїстів Народна Рада не без відповідних установок органів НКВС під керівництвом Л. Мехліса і особливо політорганів армії, які очолювали Л. Брежнєв, розпочала свою руйнівну роботу проти Церкви, а особливо проти Греко-Католицької.

В середині січня 1945 р. сам генерал Іван Петров під час зустрічі з єпископом Теодором Ромжею в Михайлівцях (Словаччина) із задоволенням висловив подяку за теплі слова на честь радянської армії, подав єпископу руку і запевнив: „Ми будемо підтримувати Вас!“ Невдовзі єпископ міг упевнитись у „безкорисній підтримці“, яку обіцяли військові, бо вже у липні 1945 р. військова делегація просила єпископа віддати „на тимчасове користування“ приміщення духовної семінарії, альма-матер багатьох поколінь наших священиків, що була розташована в стінах історичного Ужгородського замку. Єпископ вимушений був погодитись і „тимчасово“ духовна семінарія була перенесена до двох невеликих єпархіальних гуртожитків „Конвікт“ і „Алумній“ по вулиці Капітульній. Військові з надзвичайною люб'язністю допомогли перевезти інвентар семінарії в ці будинки і запевняли, що все це здійснюється в рамках законності з укладанням між церквою і військовими властями відповідної угоди.

Єпископ Ромжа 21 грудня 1945 р. звернувся з листом до місцевої влади, в якому просив затвердити діяльність академії на наступні роки, бо цей учбовий заклад

⁹ Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики сповідники вірності. – Ужгород. – 1999. – С.384–385, 403.

¹⁰ о. Даниїл Бендас. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2011. – № 11. – С. 8.

¹¹ Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). – Ужгород, 1995. – С. 10.

вважається вищою школою з п'ятирічним терміном навчання, має 5 кафедр і 25 учнів, готує кадри для ГКЦ. У відповідь на це голова НРЗУ І. Туряниця і уповноважений ради у справах релігійних культів Петро Лінтур вказували, що подальша робота духовної академії можлива лише після її затвердження урядом. А оскільки такого рішення досі немає, єпископу пропонувалося припинити навчання в академії і закрити її до одержання такого дозволу, а також направити уповноваженому список усіх викладачів і семинаристів окремо по кожному курсу¹².

Але невдовзі після звільнення приміщення замку у місцевій пресі з'явилася стаття про відкриття в приміщенні Ужгородського замку Державного історико-краєзнавчого музею¹³. Духовна Академія вимушена була розміститись у цих двох будинках по вулиці Капітульній, 7 і 14, де на початку жовтня 1945 р. богослови продовжили навчання.

Тодішня влада, не без підтримки військового командування і їхньої „безкорисної допомоги”, мають намір змусити єпископа звільнити епархіальні гуртожитки „Конвікт” і „Алумней”, але єпископ у своєму листі до місцевих урядовців оскаржив їх намагання. У відповідь на цю скаргу тодішній голова облвіконому Іван Туряниця у листі від 26 липня 1946 р. Управлінню Мукачівської греко-католицької епархії відповів, що будинки по вулиці Капітульній (в той час уже вул. Кремлівська) раніше використовувались як гуртожитки для учнів середніх шкіл і тому на підставі декрету Народної Ради Закарпатської України „Про здержавлення шкіл” ці будинки перейшли у власність держави і були закріплені як гуртожитки за обласним відділом народної освіти. У листі висловлено прохання до 10 серпня 1946 р. звільнити будинки, в яких розміщена духовна семінарія, яка „існує без дозволу”¹⁴.

В тім семінаристи не звільнили у зазначеній строк ці гуртожитки і тодішня влада прийняла рішення насильно з допомогою міліції, як репресивного органу влади, вигнати семінаристів. Міліція при підтримці військових в один із осінніх днів 1946 р. намагалася реалізувати задум влади, але не дивлячись на перевагу у силі їм вдалося захопити тільки „Алумнеум”. Богослови забарикадувалися у „Конвікті” і відстояли його¹⁵, але пізніше, під тиском чиновників, все ж вимушенні були звільнити і цей гуртожиток.

Єпископ Теодор Ромжа знає і інтуїтивно догадується, що ця безбожна тоталітарна влада, щоб досягти свою мету, не зупиниться ні перед чим і тому він розраховуючи на найгірше, вже 28 вересня 1945 р. повідомляє Святій Столицю: „Монс. Ромжа, єдиний південно-карпатський єпископ, у великий небезпеці депортациї, благає екстерне, позачергове право висвябити самому під секретом **двох** (виділено мною – Д.Б.) єпископів для руської південно-карпатської території”¹⁶. Святіший Отець 17 жовтня 1945 р. дав такий дозвіл „на єпископське висвячення

¹² Довганич О.Д., Хланта О.В. У журнах сталінських репресій. – Ужгород, 1999. – С. 13; ДАЗО. – Ф. Р-1490. – Оп. 1. – Од. зб. 3. – Арк. 1.

¹³ Зі спогадів із заслання о. Олександра Хіри, папського прелата, каноніка Мукачівської епархії, професора теології // Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики сповідники вірності... – С. 320–321; Кобаль Йосип. Ужгород відомий і невідомий. – Львів: Видавництво «Світ», 2003. – С. 29; Гашовський Володимир. Були колись літа... // Тиса. Видання Полічки „Карпатського Краю”. – Ужгород, 1992. – С. 70–72.

¹⁴ ДАЗО. – Ф. Р-195. – Оп. 23. – Од. зб. 29. – Арк. 13; Довганич О.Д., Хланта О.В. У журнах сталінських репресій... – С. 13–14.

¹⁵ Пушкаш Ласло. Священомученик Теодор Ромжа. Жизнь єпископа Мукачевской Греко-католической епархии мученика Теодора Ромжи (1911–1947). – Будапешт, 2008. – С. 24.

¹⁶ Архів УжГКБА /Копія з історичного архіву Конгрегації для Східних Церков. – Фонд 1: Монс. Хіра. – Документ 7. – С. 8.

mons. Хіри, що був номінований титулярним єпископом Іппійським”¹⁷. Через відповідні канали св. Конгрегація з надзвичайних церковних справ 4 червня 1946 р. отримала повідомлення, що „Преосвящений Олександр Хіра був дійсно рукоположений владикою Теодором Ромжею 30 грудня 1945.”¹⁸ Таким чином, єпископ Теодор Ромжа вже на самому початку свого єпископства думав про майбутню підпільну діяльність Мукачівської греко-католицької єпархії у радянській тоталітарній державі.

29 листопада 1946 р. Закарпатський облвиконком приймає таємну постанову за № 0422 про закриття Ужгородської духовної академії, «...бо це розсадник унії». Зокрема у цій постанові вказано, що вона „відновила свою роботу при радянській владі в Закарпатті без особливого на те дозволу Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР. У ній зазначалося також, що греко-католицька церква не має ні союзного, ні республіканського центру, а існування богословської семінарії не віправдовується необхідністю, у зв’язку з чим, облвиконком постановив:

1. Закрити греко-католицьку богословську семінарію в Ужгороді;
2. Передати приміщення семінарії (вул. Кремлівська) (тепер знову Капітульна), 7 і 14 у житловий фонд міськради;
3. Просити Раду у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР погодитися з даним рішенням”¹⁹.

Однак уповноважений у справах релігійних культів при РМ СРСР по УРСР П. Вільховий в таємному листі до уповноваженого у справах релігійних культів по Закарпатській області С. Ляміна-Агафонова писав, мовляв, у Москві сказали, що “закривати духовну семінарію зараз з тактичних міркувань недоцільно. Отже, поки що цього питання не порушуйте. Детально про це проінформуємо усно”²⁰.

Питання Ужгородської духовної академії не давало спокою ні обласним, ні республіканським органам влади, бо як свідчать архівні матеріали, між ними йде активний обмін листами і видаються різні постанови та вказівки з цього питання. Так, уповноважений Ради у справах православної церкви при Раді Міністрів СРСР по УРСР П. Ходченко писав уповноваженому ради по Закарпатській області 21 січня 1947 р.: „Прошу терміново повідомити мені вашу думку з питань ліквідації греко-католицької семінарії в Ужгороді. Було б бажано одержати від вас докладний план і методи ліквідації цієї семінарії. Прикладіть також характеристику, хто в керівництві семінарії, яким порядком проводяться заняття у ній, по можливості, – які предмети вивчаються, за чий рахунок утримується, чи відпускається хліб і продукти по карточках, хто це санкціонував. Прикладіть список слухачів”²¹.

Не залишив остроронь питання закриття семінарії і уповноважений ради у справах релігійних культів С. Лямін-Агафонов, бо він вважав, що в семінарії навчаються військовозобов’язані юнаки і вніс пропозицію: „Чи можна б цих осіб через відповідні військові органи призвати до лав Радянської Армії, адже всі вони

¹⁷ Архів УжГКБА /Копія з історичного архіву Конгрегації для Східних Церков. – Фонд 1: Монс. Хіра. – Документ 9. – С. 9.

¹⁸ Архів УжГКБА /Копія з історичного архіву Конгрегації для Східних Церков. – Фонд 1: Монс. Хіра. – Документ 14. – С. 10.

¹⁹ ДАЗО. – Ф. Р–195. – Оп. 23. – Од. зб. 9. – Арк. 62; Довганич О.Д., Хланта О.В. У журнах сталінських репресій... – С. 14.

²⁰ Посисень Галина. Як розпинали Унію на Закарпатті // Карпатський край. – 1992. – №№ 31–34. – С. 13.

²¹ ДАЗО. – Ф. Р–195. – Оп. 1. – Од. зб. 51. – Арк. 2; Довганич О.Д., Хланта О.В. У журнах сталінських репресій... – С. 14.

військовозобов'язані”²². Список семінаристів²³ і викладачів був висланий до Києва. Згідно з пропозицією С. Ляміна-Агафонова деякі богослови, наприклад, Андрій-Йосиф Ваксов²⁴ і Павло Сокол²⁵ влітку 1948 р. за військовою повітсткою з групою інших молодих закарпатців, яким тодішня влада не довіряла стати захисниками радянської держави, у примусовому порядку відправили, замість служби в армії, працювати на віdbудову зруйнованих під час війни шахт Донбасу.

Єпископ Теодор Ромжа бачачи жорстоке переслідування і дике нищення ГКЦ попереджає і просить семінаристи вільно вирішувати свою подальшу долю, звертає увагу на те, що до щойно відкритого університету запрошуєть відмінників з гімназій, бо на душпастирській роботі їх можуть чекати надзвичайні випробування, які можуть їм коштувати навіть життя. Єпископ Теодор і його сміливі дії в цих складних умовах подобались семінаристам і стали взірцевими для них і тому він мав надзвичайно великий вплив на їх духовне формування. Не дивлячись на попередження єпископа в 1945-му ним було висвячено 5, в 1946 – 14, а в 1947 р. – 13 семінаристів на священиків, які виявили намір наслідувати ХРИСТА²⁶. Крім цього, Теодор Ромжа, 13 червня 1947 р. у єпископській каплиці таємно, у присутності двох свідків: римо-католицького священика Берната Буяло і греко-католицького семінариста Андрія Ваксова, висвятив на священика Лайоша Гудру (1917–1995)²⁷.

В травні 1947 р. радянські чиновники конфіскували все обладнання духовної академії, а будинки «Алумнеума» і «Конвікта» по вул. Капітульній реквізували, мотивуючи свій вчинок тим, що будинки потрібні новоствореному Ужгородському педагогічному училищу під гуртожитки. Семінаристів було вигнано на вулицю, не забезпечивши їм ані житла, ані учебного приміщення. Будинки «Алумнеума» і «Конвікта» охоронялися міліцією, а семінаристів під загрозою арешту розігнали. І тоді, не дивлячись на складність обстановки, за розпорядженням єпископа Теодора навчання семінаристів продовжилось в єпископській резиденції. Управління Мукачівської греко-католицької єпархії у зв’язку з цим написало скаргу на ім’я прокурора УРСР Руденка, копії – обласному і міському прокурорам та уповноваженому ради у справах релігійних культів. У цій скарзі висловлювалася незгода з рішенням прокурора м. Ужгорода від 22 серпня 1947 р. та рішенням обласного прокурора від 2 вересня 1947 р. про передачу цих будинків освітнім установам міста. Управління просило відмінити попередні рішення, поки не буде прийнята постанова Ради Міністрів СРСР з цього питання²⁸.

У єпископській резиденції не було можливості розмістити всіх семінаристів і тому там проживали тільки семінаристи останнього року навчання, а всі інші – вдома чи на квартирах у місті і приходили до єпископської резиденції тільки на заняття. Тут у надзвичайній тісноті продовжувалось легальне навчання семінаристів ще й після

²² ДАЗО. – Ф. Р-195. – Оп. 1. – Од. зб. 40. – Арк. 112; Довганич О.Д., Хланта О.В. У журнах сталінських репресій... – С. 14.

²³ Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності... – С. 403–404.

²⁴ о. Бендас Даниїл. Закінчив земне життя о. Андрій Ваксов // Благовісник. – 2009. – № 4. – С. 24–25.

²⁵ Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності... – С. 229.

²⁶ Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності... – С. 384–385.

²⁷ F. Zs. Akit Romzsa Tódor görög katolikus püspök szentelt pappá // Kárpátalja 18 sz. – 2009. – május 1.

²⁸ ДАЗО. – Ф. Р-1490. – Оп. 1. – Од. зб. 24. – Арк. 49; Довганич О.Д., Хланта О.В. У журнах сталінських репресій... – С. 15; Боцюків Богдан. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950). – Львів, 2005. – С. 192; Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2846. – Арк. 152–153.

мученицької смерті єпископа Теодора Ромжі (1 листопада 1947 р.). Після його смерті на вакантну посаду викладача було запрошено о. д-ра Елемира Ортутая (1916–1997). Під керівництвом тайно висвяченого єпископа Олександра Хіри продовжувалось навчання аж до його арешту 10 лютого 1949 р. і реквізіції Кафедрального храму, а з ним і єпископської палати, передавши ці споруди іншим господарям²⁹.

Вже у другій половині січня 1949 р. розпочався генеральний наступ влади на ГКЦ³⁰ і тому семінаристи духовної академії вимушенні були йти шукати для себе місце цивільної праці або навчання. У тих семінаристів (Олександр Легеза, Іван Ляхович, Йосиф Штилиха, Василь Чейпеш, Михайло Маслей, Антон Габел), які були на останньому році навчання, зникла надія на висвячення, бо вже не було єпископа, який би їх міг рукоположити. Розпочались арешти священиків, які закінчилися 5 липня 1952 р. арештом останнього греко-католицького священика – о. Василя Похіла (1910–1983)³¹. Всі ті 49 священиків, які залишились вірними Католицькій Церкві і не були заарештованими, вимушенні піти у підпілля.

ГКЦ в період з 1949 по 1989 р. діяла в підпіллі як катакомбна Церква подібно до перших християн. Богослужіння, хрещення, чин похорону, ружанець і інші молебні, які проводились таємно у вузькому родинному колі були основними стовпами збереження віри. Число греко-католицьких священиків з кожним днем рідшало і в 1952 р., коли їх арешти припинилися, вже тільки 47 священиків таємно обслуговували греко-католицьких вірників. Протягом 1952 р. померли із них ще троє священиків (Віктор Крічфолуші 18 лютого, Антон Ромжа 20 листопада і Віктор Шуба(ст.) 25 квітня. Нелегку долю підпільного обслуговування греко-католицьких вірників упродовж 1953–1955 рр. випало нести по всій Мукачівської єпархії 44 священикам. На поповнення їхніх рядів не було ніякої надії, а влада з радістю чекала їхнього вимирання. Але Боже Провидіння розпорядилося так, що їхня праця стала легшою, коли греко-католицькі священики почали повернутись додому з тaborів ГУЛАГу і активно включатися в підпільну душпастирську роботу³².

Після смерті Сталіна у березні 1953 р. розпочалась жорстока боротьба за владу у Кремлі, а пізніше хрущовська кампанія десталінізації мала свій вплив і на становище ГКЦ взагалі, а на Закарпатті зокрема. Радикальні хрущовські скорочення у радянській карній системі в 1955 і 1956 рр. привели до перегляду справ засуджених політичних в'язнів і ті греко-католицькі священики, які були між ними і вижили, повернулися додому з тaborів ГУЛАГу. Але все це не означало відновлення ГКЦ, і тому репресії проти її служителів тривали й надалі. Хоч жорстокий і пильний нагляд працівників КДБ та відновлення у 1957 р. антирелігійної наклепницької пропаганди продовжувався, але повернення до суверінітету законів сталінських років не було. Застосування терору проти ГКЦ стало вибірковим і більш витонченим. Влада основні свої зусилля зконцентрувала на тому, щоб перешкодити Церкві відновити єпархію та священство в надії на те, що “уніатська проблема” вирішиться сама по собі після смерті єпископів та священиків

²⁹ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків ... – С. 8.

³⁰ Станом на 1 січня 1949 р. у Мукачівській греко-католицькій єпархії залишилось 270 священиків, з яких на протязі 1949–1952 рр. 92 були заарештовані, 49 – позбавлені права священнослужіння, 1 священик (о. Памфіл Яцкович) помер 28.01.1949 р., 128 возз’єдналися з Руською Православною Церквою.

³¹ Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності... – С. 189–191.

³² о. Бендас Даниїл. Греко-католицькі священики під час репресій Церкви радянською владою на Закарпатті // Благовісник. – 1998. – № 3. – С. 5; о. Бендас Даниїл. Духовенство Мукачівської Греко-Католицької єпархії в роки репресій радянською владою // Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності. – Ужгород, 1999. – С. 308.

похилого віку. Боже Провидіння цього не могло допустити, бо сам наш Спаситель Ісус Христос сказав, що Його Церкву, побудовану на скалі Петровій “і сили адові не переможуть” (Мт. 16,18) і тому, щоб забезпечити існування Церкви священики і епископи висвячувалися таємно.

Коли повернувся додому із таборів ГУЛАГу у вересні 1956 р. Олександр Хіра, він одразу ж приступив до виконання своїх епископських функцій разом з капітулярним вікарієм Мукачівської єпархії Миколою Мурані. Першочерговим завданням для відродження і зміцнення єпархії вони вважали поповнення її складу молодими священицькими кадрами із числа семінаристів останнього курсу закритої, а точніше ліквідованої, в 1949 р. Ужгородської духовної академії. Так, після відповідної підготовки і з дозволу капітулярного вікарія о. Миколи Муранія, 7 листопада 1956 р. на квартирі о. Теодора Мішкольці єпископ Олександр Хіра висвятив на священиків колишніх своїх учнів-семінаристів Михайла Бугіра, Константина Сабова (1926–1982), Йосифа Штилих і Василя Чейпеша³³.

Місцева влада при підтримці радянських репресивних органів тримала під особливим контролем греко-католицьких священиків, які повернулися із таборів ГУЛАГу. Під час відправи Святої Літургії на свято Різдва Христового у с. Вільхівці Тячівського району о. Хіра був затриманий міліцією і запідозривши в його діях керівні функції в підпільно діючій єпархії, влада поспішила вислати його разом з вікарієм Мукачівської греко-католицької єпархії о. Миколою Мурані з території Української РСР³⁴.

Канонік, папський прелат і підпільно висвячений єпископ Олександр Хіра проживаючи в далекій Караганді із заслання виконував епископські функції. В єпархії не припиняється підготовка і висвячення священиків. З кожним роком перебуваючому в Караганді єпископу Олександру Хірі доводилось переборювати все більші труднощі, щоб один раз на рік можновладці дозволили йому приїздити додому навідати рідних, а по потребі і лікуватись. Але не дивлячись на це Мукачівська єпархія, хоч і загнанна в підпілля жила дякуючи Божому Провидінню, а її священики і колишні викладачі Ужгородської греко-католицької духовної академії о. д-р Олександр Марина, вікарій Микола Мурані (якому можновладці у зв'язку з хворобою 23 серпня 1957 р. дозволили повернутись із заслання додому), оо. Адальберт Грабар, Микола Ляхович, протоігумен підпільного ЧСВВ Антон Мондик, Мелетій Малинич ЧСВВ, д-р. Елемир Ортугай, Йосиф Головач і Георгій Чургович, з дозволу Капітулярного вікарія о. Миколи Муранія, підпільно навчають колишніх семінаристів вдома у своїх квартирах. Весною 1957 р. капітулярний вікарій Микола Мурані просить щойно звільненого з таборів ГУЛАГу львівського єпископа Миколу Чарнецького висвятити підпільно підготовлених семінаристів на священиків, бо єпископ Олександр Хіра не мав можливості приїхати додому. Так, 19 травня 1957 р. богослов Олександр Легеза в супроводі о. Теодора Мішкольці, а брат Павло Мадяр³⁵, – у супроводі протоігумена ЧСВВ о. Антона Мондика (1913–1989), приїхали до Львова, де на своїй квартирі по вул. Вечірній єпископ Микола Чарнецький їх висвятив на священиків³⁶.

³³ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2001. – № 12. – С. 8; Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності... – С. 263.

³⁴ Голованов С.В. Мост между Востоком и Западом. Очерк истории единения Киевской церкви с Римским апостольским престолом от начала Брестской унии до наших дней. – Омск, 2001. – С. 108.

³⁵ Упокой, Господи, усопших рабов Твоїх... // Благовісник. – 1996. – № 13. – С. 6.

³⁶ Архів УжГКБА /Особова справа о. Олександра Легези.

Даними про обставини висвячення ієромонахів ЧСВВ Богдана Тодавчича (1923–1992)³⁷ і Христофора (Михайла) Маргітича (1923–1983) автор не володіє, але точно відомо, що вони були висвячені 11 лютого 1958 р. Тим самим єпископом Миколою Чарнецьким. Не виключено, що вони були висвячені там-таки у Львові на квартирі єпископа по вулиці Вечірній.

На початку 1961 р. при безпосередній допомозі о. Павла Мадяря, ЧСВВ та з відома вікарія Мукачівської підпільної греко-католицької єпархії о. Миколи Муранія на допомогу підпільному священикам єпархії приєднується о. Володимир Маргітич, який щойно звільнився з таборів ГУЛАГу. Отець Володимир богословське навчання проходив у складних табірних умовах і після успішної здачі екзаменів був висвячений на священика 19 серпня 1960 р. в таборі ГУЛАГу біля станції Потьма Мордовської АРСР архієпископом Йосифом Сліпим при асистенції засуджених священиків з Мукачівської греко-католицької єпархії оо. Стефана Урсти, Антона Бачкай і Діонісія Дребітко ЧСВВ³⁸.

Не дивлячись на заборону і переслідування владою будь-якої духовної діяльності греко-католицьких священиків, вони підпільно виконували кожен свою душпастирську працю, в т.ч. і підготовку священиків. У зв'язку з суворою конспірацією сьогодні важко зібрати повністю всі матеріали і тому нижче наведені дані з цього періоду не можуть претендувати на повноту і бездоганність, бо в більшості випадків навіть члени сімей підпільно висвячених священиків не могли нам в цьому допомогти. Єпископи-святителі, не дивлячись на конспірацію, виконують з дозволу або на прохання капітулярного вікарія підпільної Мукачівської греко-католицької єпархії висвячення:

Парасич Василь (1924–1994)³⁹ 1963 р. – єпископ Олександр Хіра

Ляхович Іван (1923–1995)⁴⁰ 14 жовтня 1967 р. – єпископ Володимир Стернюк

Товт Микола (1924–1994)⁴¹ 11 січня 1968 р. – єпископ Володимир Стернюк

Копинець Іван (1910–1998) 11 січня 1968 р. – єпископ Володимир Стернюк

Береш Іван (1914–1981) 11 січня 1968 р. – єпископ Володимир Стернюк

Думнич Іван (1915–2006)⁴² 2 травня 1972 р. – єпископ Володимир Стернюк

Федак Георгій (1925–2009)⁴³ 18 липня 1972 р. – єпископ Олександр Хіра

У зв'язку з конспірацією при виборі кандидатів для підпільної підготовки майбутніх священиків капітулярний вікарій Мукачівської єпархії о. Микола Мурані

³⁷ Іван Клованич. Постник і духовник... // Благовісник. – 1993. – № 9–12. – С. 4.

³⁸ Звернення віруючих Берегівської греко-католицької парафії до отця Володимира Маргітича у зв'язку з 35-річчям священства; Мушка Марія, Крив'язюк Єва. Ведіть нас отче, дорогою добра // Новини Закарпаття – 2001. – 24 липня; Маркітан Марина. Отець Володимир Маргітич: „...Глибока віра і любов рятують світ” // Вісник Берегівщини. – 2001. – 21 липня. – С. 3; ....Markítán Marina. Margitics Volodimir: „Az öszinte hit és a szeretet megmenti a világot” // Beregi Hírlap. – 54-55 sz. – 2001.julius 21. – 1-2 old.; Razgulov Valerij. Volodimir atya tövises életútja // Csizaj. – 2001. – julius 20; o. Бендас Даниїл. Ювілей о. Володимира Маргітича (До 70-річчя від дня народження) // Благовісник. – 2001. – № 9. – С. 13.

³⁹ Благовісник. – Число 1–3. – Січень–березень. – 1994. – С. 4; о. Бендас Даниїл. Служити Господу до останнього подиху.... // Благовісник. – 1994. – № 4. – С. 4; о. Рабар Віталій.

П'ятнадцята річниця смерті отця Василя Парасича // Благовісник. – 2009. – № 3. – С. 11; Сені Марія. Сумний ювілей! // Благовісник. – 2004. – № 7. – С. 13.

⁴⁰ Філіп Л. о. Іван Ляхович (1923–1995) // Благовісник. – 1995. – № 5. – С. 3.

⁴¹ о. Бендас Даниїл. Пам'яті о. Миколи Товта // Благовісник. – 1995. – № 2–3. – С. 3.

⁴² Ювілей о. Івана // Благовісник. – 1995. – № 6–7. – С. 4; о. Бендас Даниїл. Твой єсмъ азъ спаси мя // Благовісник. – 1996. – № 4. – С. 11.

⁴³ о. Бендас Даниїл. Закінчив земне життя отець Георгій Федак // Благовісник. – 2009. – № 6–7. – С. 24–25.

проявляв надзвичайно велику обережність, бо на протязі дев'яти років було підготовлено до висвячення тільки сім семінаристів і всі вони до генерального наступу радянської влади на Мукачівську греко-католицьку єпархію були з нею у тому або іншому випадку пов'язані: Василь Парасич, Іван Ляхович і Микола Товт були семінаристами Ужгородської духовної академії⁴⁴, а Іван Думнич і Георгій Федака – готовувалися служити Господу як монахи ЧСВВ, Іван Копинець – закінчив у 1933 р. Ужгородську півце-учительську семінарію.

До наступного висвячення готовувались теж колишні семінаристи Ужгородської духовної академії⁴⁵. Так, 24 вересня 1974 р. єпископ Олександр Хіра висвятив Васкова Йосифа (1929–2009)⁴⁶, Сабова Павла та Сабова Юрія (1927–2009)⁴⁷. Після висвячення всі новоіереї активно включились в підпільну душпастирську роботу.

Працівники КДБ з особливою пильністю стежили за діяльністю єпископа Олександра Хіри, намагались встановити його роль в діяльності підпільної Мукачівської греко-католицької єпархії. Його дії, а особливо листування з рідними і знайомими знаходились під пильним наглядом репресивних органів влади. І тому, для підтримки надійного зв'язку із священиками виникла необхідність доручити о. Константину Сабову дуже важливе, відповідальне і небезпечне завдання – бути зв'язковим між Карагандою в Казахстані, де жив у вигнанні єпископ Олександр Хіра, та Ужгородом і священиками підпільної єпархії. Час від часу він сам, а інколи разом з іншими священиками єпархії (Іваном Соколом, або Йосифом Головачем) здійснював поїздки в Караганду. Були випадки, коли обставини вимушували відкладати поїздку, а інколи повертались з півдороги, бо працівники влади, або КДБ особливим інтересом тримали його під контролем.

Вихід з цього досить складного і ризикованих становища єпископ Хіра вбачав у тому, щоб підпільна Мукачівська єпархія на своїй території мала єпископа. На цю відповідальну посаду як Апостольський адміністратор Микола Мурані, так і владика Олександр Хіра, враховуючи свій вік і стан здоров'я, прийшли до спільної думки, що долю підпільної Мукачівської єпархії потрібно доручити в надійні руки молодого і віданного священика. 9 липня 1976 р. конкретним наступником на пост ординарія підпільної Мукачівської єпархії було схвалено о. Івана Семедія⁴⁸.

Коли о. Іван Семедій дав згоду на прийняття єпископського чину, Владика Олександр Хіра і вікарій Микола Мурані на цей випадок уже мали заздалегідь розроблений план відвернення уваги репресивних органів влади від особи номінанта. Вони повторили вже раніше (у 1947 р.) випробуваний метод, коли після смерті єпископа Теодора Ромжі в Мукачівській єпархії залишилось тільки троє членів Капітули оо. Олександр Хіра (вже тоді висвячений на єпископа), Теодор Когутич і Віктор Хома, тоді вони вибрали Капітулярним вікарієм не члена Капітули, а звичайного священика о. Миколу Муранія⁴⁹.

На цей час в полі зору органів влади міг бути тільки один потенційний кандидат на єпископа із співробітників останнього колективу єпархіальної канцелярії – це нелегальний священник Іван Семедій. Коли владика Олександр Хіра приїхав

⁴⁴ Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності... – С. 403.

⁴⁵ Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики, сповідники вірності... – С. 403.

⁴⁶ Філіп Людвік. Роки, присвячені служінню Господу і людям // Благовісник. – 2004. – № 9. – С. 3; о. Бендас Даниїл. Закінчив земне життя о. Андрій Васков // Благовісник. – 2009. – № 4–5. – С. 24–25.

⁴⁷ о. Бендас Даниїл. Помер отець Юрій Сабов // Благовісник. – 2009. – № 2–3. – С. 24–25.

⁴⁸ Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач і його заслуги. – Ужгород, 2001. – С. 168.

⁴⁹ Бендас С., Бендас Д. Священики-мученики сповідники вірності... – С. 299; Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач ... – С. 168–169.

додому відвідати родичів, то він 18 червня 1977 р. у с. Оноківці на квартирі о. Йосифа Головача в присутності Вікарія о. Миколи Муранія, отців Йосифа Головача, Теодора Мішкольці, Івана Семедія та рідного брата висвячуваного о. Павла Сабова, рукоположив о. Константина Сабова на єпископа⁵⁰. На о. Костянтина Сабова не могла впасти підозра, – адже він не закінчував легально Духовну академію до гоніння Церкви. Богословські студії він завершував уже в підпіллі і був тайно висвячений на священика єпископом Олександром Хірою у 1956 р.⁵¹

Капітулярний вікарій Микола Мурані відчуваючи погіршення стану здоров'я і враховуючи 33-ох річний атеїстичний вплив комуністичної влади на молоде покоління в нашому краї, яке штовхало своїх громадян до повного духовного і морального зубожіння, при одній з чергових зустрічей з о. Іваном Семедієм ще 9 липня 1978 р. як Апостольський вікарій заявив, що після його смерті він, Іван Семедій, буде його наступником⁵². Одержавши дозвіл від вищих ієпархічних інстанцій Католицької Церкви, постановою Капітулярного вікарія підпільної Мукачівської греко-католицької єпархії Миколи Мурані було довірено священику Івану Семедію бути нелегальним єпископом із правом наслідування єпископської кафедри.

Боже Провидіння розпорядилося так, що владика Олександр Хір приїхав додому важко хворим. Лікувався у лікарні. Коли видужував, то після лікування відпочивав у родичів. Тому перебував на Закарпатті довше, ніж зазвичай, і його присутність конче необхідно було використати для рукоположення о. Івана на єпископа. Та справа ускладнювалась тим, що тодішня влада встановила за єпископом Хірою постійний і суворий нагляд. Не мав спокійної хвилини від них ні в ужгородській лікарні, ні у свого брата в Берегові, ані у близьких та родичів у с. Вільхівці Тячівського району. Всюди досягали його переслідувачі, вимагали залишити чим швидше рідний край і повернувшись на місце заслання.

Єпископська хіротонія о. Івана Семедія була призначена на 24 серпня 1978 р. Отці духовні катакомбної Церкви довго радилися, де і як організувати Таїнство єпископського рукоположення, таким чином, щоб нікому не нашкодити. Із скрутного становища виручив священик Йосиф Головач, відважно запропонувавши для єпископської хіротонії власний дім у с. Оноківці. Це був смілий і безстрашний вчинок на той період⁵³. В назначений час, 24 серпня 1978 р., в будинку о. Йосифа Головача при співслужінні Капітулярного вікарія Миколи Мурані, єпископа Константина Сабова, оо. Йосифа Головача і Павла Сабова, єпископ Олександр Хір рукоположив на єпископа о. Івана Семедія⁵⁴.

Після смерті Капітулярного вікарія Миколи Мурані 2 січня 1979 р. вся відповідальність за підпільну Мукачівську греко-католицьку єпархію зі своїми

⁵⁰ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 1. – С. 8; Шип Юрій. Єпископ, родом з Сімерок // Благовісник. – 1996. – № 7. – С. 2; Шип Юрій. Ревний слуга Христової Церкви // Благовісник. – 2006. – № 1. – С. 9; Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач ... – С. 168–169.

⁵¹ Шип Юрій. Єпископ, родом з Сімерок ... – С. 2; Шип Юрій. Ревний слуга Христової Церкви ... – С. 9.

⁵² Архів о. Стефана Бендаса. Карточка єпископа Іоанна Семедія; Коссей Юрій. Владика Іоанн Семедій – духовний діяч Закарпаття. – Ужгород, 2000. – С. 44.

⁵³ Коссей Юрій. Владика Іоанн Семедій ... – С. 54

⁵⁴ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії //

Благовісник. – 2002. – № 1. – С. 8; о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 2. – С. 8; Коссей Юрій. Владика Іоанн Семедій ... – С. 54–55.

труднощами і проблемами лягла на плечі підпільно висвяченого єпископа-ординарія Іоанна Семедія, який вдень був зразковим працівником Автотранспортної контори, а вночі йому не давала спати думка про подальшу долю дорученої йому підпільної єпархії, обмірковував шляхи її зміцнення і збереження від руйнівного впливу антирелігійної пропаганди. Відсутність практичних порад Капітулярного вікарія і перебуваючого на засланні єпископа Хіри, а також постійне переслідування ГКЦ змушували єпископа Іоанна Семедія бути дуже обережним, бо один необачний крок з його боку міг призвести до зруйнування структури єпархії, могли постраждати як священики, так і вся єпархія.

Однією з найважливіших і пекучих проблем для єпископа Іоанна була проблема поповнення єпархії молодими кадрами священнослужителів. З того часу, коли атеїстична влада своїм Декретом від 20 квітня 1945 р. “Про відділення школи від церкви” заборонила Церкві приймати участь у вихованні молоді вже пройшло 34 роки і виросло нове покоління в умовах атеїзму і гонінь на релігію, а особливо на ГКЦ. Тому вихованням християнських чеснот у підростаючого покоління мали займатися високоосвічені і добре підготовлені кадри духовенства старшого покоління. Для священиків старшого покоління з кожним роком ставало все важче переборювати складнощі підпільної і надзвичайно конспіративної душпастирської праці і враховуючи, що їх ряди вже дуже поріділи, то для виживання єпархії невідкладним і першочерговим завданням було питання виховання і підготовка священиків.

В підпіллі для групового навчання можливостей не було. Сам єпископ жив на квартирі, винаймав одну кімнату і займатись тут підготовкою і вихованням семінаристів-підпільників не було можливості. Не маючи приміщення єпископ сам не міг вирішити цю проблему, тому він доручив зайнятись цим важливим для єпархії питанням заслуженим і тямущим у теологічних науках о. д-ру Елемиру Ортугаю, о. д-ру Олександру Маріні і о. Йосифу Головачу. Вони погодились виконувати цю важливу справу, хоч і самі були під постійним наглядом влади і працівників КДБ.

Семінаристи-підпільники підбирались і рекомендувались викладачам, в більшості випадків, священиками старшого покоління. Ряди кандидатів у священики в більшості випадків поповнювали колишні семінаристи, колишні монаші новики, які і просто вірники з середньою і вищою освітою. Заняття проводились індивідуально в будинку і на квартирі вищезгаданих викладачів, семінаристи дотримувались суверої конспірації, коли приходили на заняття, бо їм було відомо, що за цими приміщеннями ведеться нагляд. І той факт, що за весь період підпільного навчання ніхто із семінаристів не був притягнутим владою до відповідальності, говорить про особливу Божу ласку.

Наступною проблемою була відсутність підручників. Довоєнна русинська, російська і українська церковна література свого часу владою була знищена, як заборонена. Довоєнні латинські, чеські, німецькі, а також друковані на інших мовах підручники не могли бути використаними, бо цими мовами молодь вихована у радянській школі не володіла. Тому самим викладачам доводилося готовувати необхідні конспекти на українській мові. Ця кропітка робота від них забирала не тільки весь їх вільний час, але вони часто заради досягнення мети не досипали. Викладачам неодноразово доводилось переживати брутальні тортури обшуків і, оберігаючи себе від покарання, рукописи, які ще не встигли потрапити до семінаристів, спалювати. Знищений конспект потрібно було відновлювати, щоназивається «з нуля». В таких складних умовах велася підготовка семінаристів до їх висвячення.

Невдовзі були висвяченими у священики і перші учні о. д-ра Елемира Ортутая. Ними стали семінарист Іван Сливка, який вже мав вищу технічну освіту, закінчив

богословські студії в грудні 1979 р. і з дозволу єпископа Іоанна Семедія 3 січня 1980 р. був рукоположеним на священика, а семінарист Василь Карпинець з вищою сільськогосподарською освітою – висвячений 10 червня 1980 р. єпископом Павлом Василиком (Владика Павло Василик висвячений на єпископа у травні 1974 р. без територіальної юрисдикції).⁵⁵

У серпні 1980 р. єпископ Олександр Хіра, як і в попередні роки, отримавши дозвіл для в'їзду на територію Української РСР, приїхав додому провідати своїх родичів. І на цей раз, коли єпископ Олександр Хіра перебував в Ужгороді, керуючий єпископ Мукачівською єпархією Іоанн Семедій запросив його рукоположити наступну групу семінаристів-підпільників. 28 серпня 1980 р. на квартирі о. Йосифа Головача в с. Оноківці єпископ Олександр Хіра рукоположив на священиків Константина Ковача і Павла Сокола, а 31 серпня 1980 р. в Ужгороді на квартирі о. Йосифа Штилихи – Олександра Петкі (1917–2005), Василя Хвасту і Йосифа Гатрака († 24.10.1991).⁵⁶

12 січня 1981 р. у м. Виноградово в будинку о. Стефана Федорки єпископ Павло Василик висвятив на священика лікаря Василя Носу. Тут необхідно відмітити, що єпископ Іоанн Семедій на це свячення дозволу не давав, як він про це сам говорить, “не давав бо такого дозволу у мене ніхто і не просив”. Пізніше єпископ Павло Василик свою дію виправдовував перед керуючим єпископом Мукачівської єпархії тим, що священики єпархії оо. Іван Маргітич та Павло Мадяр, під керівництвом яких велась богословська підготовка Василя Носи, запевнили його, що він, тобто єпископ Іоанн Семедій, дав згоду і дозвіл на це свячення.⁵⁷

Не дивлячись на те, що підпільна Мукачівська єпархія має свого керуючого єпископа, але єпископ Іоанн Семедій працює на державній роботі і його єпископський сан перед владою необхідно тримати в таємниці, щоб влада не мала можливості зруйнувати єпархічну структуру єпархії. За віком він уже мав право піти на відпочинок, але бракувало ще шість років до трудового стажу, щоб одержати повну пенсію.⁵⁸ Щоб забезпечити свою старість, він залишився працювати на державній роботі до 1987 р. Тому при черговому перебуванні єпископа Олександра Хіри вдома, на запрошення єпископа Іоанна Семедія, він, 22 вересня 1981 р. в Ужгороді на квартирі о. Йосифа Штилихи, рукоположив на священика семінариста-підпільника Михайла Хвасту.

Єпископи і священики діючої у підпіллі Мукачівської греко-католицької єпархії завдають владі і працівникам КДБ багато клопоту і несподіванок. Уже той факт для них став шокуючим, коли під час похорону Капітулярного вікарія о. Миколи Муранія вони усвідомили, що Константин Сабов у підпіллі став священиком, а можливо і єпископом. Наслідком цього були частенькі виклики для розмов, залякування і шантаж, час від часу на його квартирі робились обшуки, влаштовувались різного роду інтриги і т.д. Не звертаючи уваги на цю підлу і підступну діяльність влади проти його особи, він завжди працював чесно і добросовісно як на державній, так і на душпастирській роботі. Але людська енергія і здоров'я не є безмежним. Виснажлива робота і підступні дії влади вичерпали здоров'я і єпископ Константин Сабов, ідучи додому з роботи,

⁵⁵ Бочюрків Богдан. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989) // Ковчег. Збірник з церковної історії. – Число 1. – Львів, 1993. – С. 145.

⁵⁶ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 3. – С. 8.

⁵⁷ Архів УжГКБА. Інтерв'ю єпископа Іоанна Семедія (Запис на магнітофонній плівці).

⁵⁸ Коссей Юрій. Владика Іоанн Семедій ... – С. 62

18 листопада 1982 р. помер в Ужгороді від інфаркту у скверику неподалік від свого будинку⁵⁹.

Незважаючи на гоніння священики одночасно з душпастирською роботою та підготовкою молодих духовних кадрів турбувались і про збереження ієпархічної структури та своєчасного заповнення вакансій у підпільній ієпархії. Єпископ Олександр Хіра клопотався про наступника покійного єпископа Константина, але він у січні 1983 р. важко захворів і приїхати в Ужгород для полагодження цієї справи вже не мав можливості. Стан його здоров'я став різко погіршуватись і тому він повідомив о. Йосифа Головача, який по волі Божій 1 липня 1979 р. став вдівцем, не гаючи часу приїхати до нього в Караганду, щоб той застав його ще живим. Тут у Караганді єпископ Олександр Хіра 15 березня 1983 р., таємно висвятив на єпископа о. Йосифа Головача. А через два місяці, 23 травня 1983 р. єпископ Олександр Хіра помер і владика Йосиф, як єпископ-помічник Мукачівської підпільної єпархії, іде знову до Караганди, щоб прийняти участь у похоронах свого святителя⁶⁰.

У 80-х роках ХХ ст. дуже невтішним було покликання молоді до богословського навчання. Сильно відчувається вплив атеїстичного виховання у державних школах. Квартиру і будинок викладачів д-ра о. Елемира Ортугая і помічного єпископа Йосифа Головача відвідують тільки декілька семінаристів. Майже упродовж п'яти років не було кого висвячувати і тільки в 1986 р. д-р о. Елемир Ортугай з великою радістю може рекомендувати єпископу Іоанну Семедію до висвячення семінариста Константина Сабов і одночасно просить дозвіл від нього, щоб святителем був єпископ-помічник Йосиф Головач, який і рукоположив Константина Сабов на священика 2 серпня 1986 р.⁶¹ 9 травня 1987 р. в с. Оноківцях, у власній хаті, єпископ Йосиф Головач висвячує на священика Василя Бабинця (1959–2009).

У червні 1987 р. владика Іоанн Семедій пішов на заслужений відпочинок з цивільної роботи і тепер міг повністю віддатися праці на душпастирській ниві. І вже 24 серпня 1987 р. на квартирі о. д-ра Елемира Ортугая єпископ Іоанн Семедій, у співслужінні з оо. Елемиром Ортугаем і Константином Сабовим, вперше, як він став єпископом, уділяє тайну Свячення і рукоположив на священика семінариста Василя Береца (1929–2005)⁶².

Управління і духовенство підпільної Мукачівської греко-католицької єпархії із здивуванням сприйняло той факт, коли Івано-Франківський єпископ Софон Дмитерко (1917–2008) 10 вересня 1987 р. у Львові “висвятив для Закарпаття”⁶³ на єпископа о. Івана Маргітика. Це свячення відбулося без без відома і дозволу не лише керуючого єпископа Мукачівською єпархією Іоанна Семедія, але і тодішнього Львівського архієпископа Володимира Стернюка.

Ще в грудні 1981 р. у своєму рідному с. Боржавське Виноградівського району о. Іван Маргітич разом з ієромонахом ЧСВВ Павлом Мадяром, ще до свого висвячення на підпільного єпископа, започаткував і розгорнув підготовку дуже потрібних на той час духовних кадрів для підпільної Мукачівської єпархії. 27 березня 1988 р., знову без відома і дозволу керуючого єпископа підпільною Мукачівською єпархією, єпископ Софон Дмитерко висвятив на священиків 12 семінаристів-

⁵⁹ Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач ... – С. 170.

⁶⁰ Там само. – С. 171–173.

⁶¹ Там само. – С. 174.

⁶² о. Бендас Даниїл. Блажень, егоже избраль т прияльє си, Господи // Благовісник. – 2003. – № 3. – С. 11.

⁶³ Бондарків Богдан. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989)... – С. 159; Коссей Юрій. Владика Іоанн Семедій ... – С.65

підпільників: 73-х річного Івана Бровді і його п'ять синів: Василя, Михайла, Юрія, Петра і Андрія, а також Михайла Гульпу, Михайла Данилаша, Василя Зейкана, Василя Костака, Михайла Погоріляка та Івана Тернінко⁶⁴.

Законність цих свяченій пізніше пояснюватимуть тим, що в умовах підпілля не існувало територіальної юрисдикції і просити дозволу від керуючого єпископа не було потреби. Але чомусь раніше в Мукачівській підпільній єпархії ця територіальна юрисдикція існувала і її суверено дотримувались всі єпископи-святителі (єпископи Олександр Хіра, Микола Чернецький, Володимир Стернюк, Павло Василик). Це дисциплінувало і тримало в єдності підпільне духовенство єпархії. Старші священики і священики висвячені до цього часу підпільно визнавали владу керуючого єпископа Іоанна Семедія, а тепер висвячені вважали себе підпорядкованими єпископу Івану Маргітичу і єпископу, який їх таємно висвятив. Всі нововисвячені священики включились у підпільну душпастирську роботу, виконуючи важку, благородну і небезпечну місійну працю, але без відома і юрисдикції керуючого єпископа підпільної Мукачівської єпархії.

Створені таким чином обставини вносили напруження, настороженість і недорозуміння не тільки між священиками, але і між вірниками, а також і в діяльності всієї підпільної Мукачівської єпархії. Оцінюючи ці ззовні створенні обставини і непорозуміння в Мукачівській єпархії єпископ Йосиф Головач у своїх листах до Кардинала Мирослава Марусина і Митрополита Володимира Стернюка писав:

“Дорогий Отче Володимир! Наше декілька десятків річне знайомство, котре з перших днів його існування створилося тіsnіші зв'язки в житті наших єпархій. ... В цей час Ваші погляди щодо життя наших єпархій не розходились, ми могли відверто обмінюватись думками, щиро сердечно співробітничати. Ми тоді повністю обсудили ті безчинства і грубі втручання в справи нашої єпархії, котрі творились зараз вже Вашими підлеглими. Ви самі жалітись на них, і ми були, і почували себе безсильними. І все-ж я окрім іншого від'їхав від Вас, увірений в тім, що все поправиться. На мій великий жаль, що сталося не можу зрозуміти.”

Перший ледяний душ дістав я тоді, коли будучи в Римі, Блаженнийший Мирослав заставляв підписувати мою ординарія і мене на предмет прохання в приєднанні Мукачівської єпархії до Львівської і тоді стало нам тільки ясним навіщо потрібно було з грубішим нарушенням церковного законодавства висвятити Вами нам єпископа Івана Маргітича, зробити з нього „порушника присяги” при висвячені в пресвітери, де він під присягою обіцяв „вірність і послуг єпископу Теодору і всім його законним наслідкам”.

Перший крок був важким, наступні вже йдуть краще. Тепер вже з легкої руки було посвячено в пресвітери 12 священиків. Знову цілий букет порушень торкалися дотримання законів церкви щодо потрібної освіти, а саме головне, висвячені для єпархії без відома її ординарія. ... Це все, що сталося у Хусті в суботу 3 листопада⁶⁵ є

⁶⁴ о. Костак Іван. Подяка Богу з нагоди 20-річчя свяченій у Боржавській підпільній семінарії // Благовісник. – 2008. – № 3. – С. 18.

⁶⁵ 3-го листопада 1990 р. єпископ Мукачівської єпархії Іоанн Семедій хотів відсвяткувати 43-ю річницю від дня мученичої смерті Слуги Божого єпископа Теодора Ромжі. На свято запросили львівського Митрополита Володимира Стернюка, але він за сприянням єпископа Івана Маргітича святкування річниці розпочав не з Служби Божої в церкві, з якою було пов'язано юнацтво Теодора Ромжі, а з політичного мітингу. Щоб виявити перед вірниками протест не церковному святу єпископи Іоанн і Йосиф, після двогодинного очікування на Митрополита у храмі у святковому церковному одязі і після півгодинного стояння під осіннім сніговим дождем біля брами храма, покинули Хуст.

логічним продовженням вище сказаного і Вашою присутністю в повні піддержано. ...Зараз вже кожному стало ясно для чого потрібно було Вам єпископа Маргітича і його священиків. ...То, що прийшлося бачити в Хусті від пароха і його помічника⁶⁶ прямо жахливо”⁶⁷.

«Владика Йосиф Головач, згідно з посадою помічного єпископа, мав право порівнювати і судити про становище парохії, тим більше в гімназійні роки він часто відвідував сім’ї парохів о. Іоанна Бокшая, а згодом о. Миколи Русинко,... так що єпископ Йосиф Головач порівнював стан минулого (1939–1943) з теперішнім (1990) і робив висновки, прикрі, на жаль, але дійсні»⁶⁸ – констатує його біограф Юрій Коссей.

„Мені дуже прикро від того, – говорив Владика Головач, – що ѹре раз стався великий непідхожий випадок, який не може розв’язати проблеми. Між греко-католиками на наших очах розкидують злі люди горючі смолоскипи, вже й спричинився пожар у нас, вже є згаряща по наших селах і містах. Підложили вогонь не під доробок і авторитет патріотичних єпископів Іоанна і Йосифа, але в живу душу народу. І вже не безвірство й православна схизма нищить греко-католицьку душу народу, але свої заполітизовані архіпастирі і пасторі роздирають її на частини, як роздирали колись жовніри одягну Христа під Хрестом”⁶⁹.

За всю історію канонізованої 19 вересня 1771 р. Мукачівської єпархії не було ще такого випадку, щоб без дозволу і відома єпископа-ординарія хтось із чужих єпископів висвячував священиків для неї (!). Кожен, хто шанує закон і тим більше церковний, не буде дивуватись, що ця подія шокувала керівництво і більшу частину священиків і вірників Мукачівської єпархії, а також всіх католицьких вірників Закарпаття і не є дивним, що Владики Іоанн і Йосиф засуджували ці дії.

Прихід до влади в СРСР Михайла Горбачова та боротьба за економічні реформи привела до цілого ряду політичних поступок. Однією з позитивних сторін горбачовських реформ було звільнення протягом 1986 і 1987 рр. майже всіх політичних та релігійних в’язнів. Поступово відпала загроза масових репресій, і активісти підпільної ГКЦ ставали сміливими та голоснішими, випробовуючи межі горбачовських реформ.

У Великодну П’ятницю 1989 р. вперше було проведено публічно Богослужіння в Ужгороді на Кальварії відважним і сміливим висвяченім уже у підпіллі священиком о. Георгієм Федакою. Починаючи з цього дня тут щоденно чергували вірники й щонеділі та в релігійні свята збиралось їх тут все більше і більше. В день храмового свята Христовоздвиженського кафедрального собору 27 вересня 1989 р., ще задовго до проголошення легалізації, єпископ Іоанн Семедій у співслужінні багатьох священиків та за участі великої кількості вірників на Кальварії під відкритим небом відслужив свою першу публічну Архієрейську Службу Божу.

Проведена керуючим єпископом Служба Божа послужила прикладом і дала натхнення, щоб і в інших містах і селах розпочались публічні богослужіння – у цвинтарях біля хрестів, на вулицях і т.д. Ці події засвідчували той факт, що Мукачівська греко-католицька єпархія вийшла з підпілля. Вона вийшла з підпілля ослабленою, але не зломленою, з великим моральним авторитетом. На той час в єпархії налічувалося 90 священиків, з них 20 – похилого віку і непрацездатних. Цей малочисленний, ослаблений, але загартований загін духовенства розпочав титанічну

⁶⁶ Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач ... – С. 218–219.

⁶⁷ Там само. – С. 535–538.

⁶⁸ Там само. – С. 219.

⁶⁹ Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач ... – С.217.

роботу по відродженню ГКЦ. Хоч це й були роки перебудови, але влада і правоохоронні органи ніяк не могли позбутися старих методів. Вони в релігії вбачали обман, а священиків рахували ворожими особами для соціалістичного суспільства, не говорячи про ГКЦ, за якою взагалі не хотіли визнати ніякого права на існування. РПЦ теж активно виступила на офіційному рівні як всередині країни, так і за кордоном проти того, щоб відмінити здійснену в сталінські часи заборону ГКЦ. Через це цього стали частими напади репресивних органів влади на місця зборів вірників, штрафували священиків і вірників, проводились обшуки, але зрушену лаву відродження ГКЦ вже не можна було зупинити. Дуже повільно, але все ж таки у 1989 р. справа відродження ГКЦ зрушила з місця.

Під час підпілля у Мукачівській греко-католицькій єпархії траплялись випадки, коли декотрі священики і навіть єпископи не завжди діяли за церковними законами, відвікли від церковної дисципліни, а молоді кадри не мали навіть можливості пізнати суворі церковні порядки на практиці тим більше в глибокому підпіллі. Це виявилося в тому, що окремі священики не бажали підпорядковуватись існуючій церковній ієархії і їхня поведінка приводила до незаконних дій у дотриманні церковної ієархічної субординації. Єпископ Іоанн Семедій спрямовує всії свої зусилля на встановлення більш тісних контактів і старався йти на зближення з священиками і вірниками. У своїй проповіді під час Архієрейської Служби Божої в с. Боржавське Виноградівського району з нагоди свята Покров Пресвятої Богородиці 14 жовтня 1989 р. він закликав до єдності і запевняв, що як і омофор Божої Матері, так і “єпископський омофор знаменує собою особливу благодать Божу, якою наділений єпископ, і те, що він турбується про всяку людину, яка заблудила чи відстала від церковної громади. Подібно до того, як пастих, знайшовши заблудшу чи скалічену вівцию, бере її на свої рамена і приносить до стада овець, котрих він пасе”. Незважаючи на завзяту і старанну працю владики Іоанна, спрямовану на утримання монолітної єдності духовенства і пастви, всередині єпархії і в майбутньому виникали певні противіччя⁷⁰.

Старання ієархії РПЦ і державних адміністративних і репресивних органів довести безпідставність існування ГКЦ в західних областях України не досягли успіху, бо Боже Провидіння розпорядилося по-іншому. 1 грудня 1989 р. Папа Іоанн Павло II прийняв президента СРСР і під час прийому наполягав на наданні свободи для ГКЦ, що і було обіцяно М. Горбачовим.

Нема сумніву, що саме ці події у Ватикані пришвидшили появу заяви голови Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР М. Колесника від 30 листопада 1989 р., в якій говориться: “Рада у справах релігій офіційно заявляє, що при умові беззастережного дотримання Конституції УРСР і законодавства про культу, греко-католики можуть користуватися усіми правами, встановленими Законом для релігійних об'єднань в Українській РСР”⁷¹.

Ця заява була сприйнята як вірниками, так і священиками переслідуваної Церкви з великою радістю, але на жаль, вона давала тільки дозвіл на публічну діяльність, без поновлення в правах і не вирішувала основного питання, – реабілітації ГКЦ. Тішило хіба те, що ці події відкривали шлях до легалізації та відновлення ГКЦ. В то ж час радянські і партійні органи робили відчайдушний опір на шляху відновлення і реєстрації громад Мукачівської греко-католицької єпархії. В одному із своїх інтерв'ю в першій половині

⁷⁰ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 4. – С. 8.

⁷¹ З дотриманням законності. Заява Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР // Закарпатська правда. – 1989. – 29 листопада; о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 6. – С. 8.

1990 р. єпископ Іоанн Семедій з сумом говорить, що “надіючись на те, що ось-ось ми одержимо документ про нашу реєстрацію, ми відкрили рахунок у Ощадбанку. Але посільки такого документа нема і по сьогодні, його “заморозили”.⁷² Влада прикриваючись документами Віденської зустрічі не хоче визнати факту існування ГКЦ, а говорить про створення нової Церкви і тому для її реєстрації спочатку повинні бути утворені релігійні громади. Голова Ради у справах релігій М. Колесник пояснив це так: “..релігійна організація, як і храм, створюється, починаючи з фундамента, які по суті своїй і є первинні об’єднання віруючих громадян. Коли складеться цей фундамент, тоді з’явиться і споруда, тобто церковна ієархія”⁷³.

Бюрократична тяганина з реєстрацією греко-католицьких громад в області сильно загострила соціально-політичну обстановку і тому обласна Рада вимушена була у червні 1990 р. звернутися телеграмою до Рад у справах релігій при Радах Міністрів УРСР і СРСР, що “матеріали на реєстрацію вислані Вам давно. Повільність у рішенні цього питання може привести до непередбачених наслідків... просимо Вас негайно рішити питання про реєстрацію греко-католицьких громад”. Цим питанням займалась і третя сесія обласної Ради народних депутатів 14-18 серпня 1990 р., яка надала право проводити реєстрацію релігійних громад районним і міським Радам народних депутатів.⁷⁴

Питання реєстрації зрушилось з мертвої точки і вже згідно з рішенням Виноградівської ради народних депутатів від 21 серпня 1990 р. були зареєстровані греко-католицькі громади у м. Виноградово, селищі Королево і в селах Бобове, Веряця, Завадка, Матієво, Олешник, Онок, Підвіноградово, Фанчиково, а в селищі Вілок і в селах Братово, Нове Село і Шаланки були передані греко-католицьким громадам церковні споруди⁷⁵. Берегівська рада народних депутатів рішенням від 14 вересня 1990 р., у зв’язку з самоліквідацією православної громади в с. Дідово, передала церковну споруду новоутворений греко-католицькій громаді. А в селі Іванівка (в 1993 р. відновлена історична назва с. Яноші) передано церковну споруду новоутворений греко-католицькій громаді⁷⁶. Ужгородська районна рада народних депутатів зареєструвала греко-католицькі громади з передачею культових споруд у селах Глибоке, Мінай, Оріховиця, Ратівці, Шишловці і без передачі церковних споруд у селах Баранинці, Невицьке, Руські Комарівці і в с. Середнє⁷⁷.

Священики Мукачівської греко-католицької єпархії, які у свій час піддалися тиску з боку радянської влади і перейшли до руського православ’я, починаючи з 1956 р. почали навертатись в лоно своєї прадідівської віри і переходили працювати на цивільну роботу, а з дозволу Капітулярного вікарія о. Миколи Муранія виконували підпільну душпастирську роботу на території підпільної Мукачівської єпархії. Ті з них, які і надалі залишились у підпорядкуванні РПЦ, з великою радістю сприйняли вістку про реабілітацію ГКЦ і разом з вірниками перейшли під юрисдикцію греко-католицького єпископа Іоанна Семедія (о. Віктор Федорчак парох с. Мала Копаня Виноградівського району⁷⁸ в 1990 р, о. Ілля Сидор парох с. Сільце Іршавського району в 1991 р, о. Микола Пузя парох с. Загаття Іршавського району в 1991 р, о. Федір Роман парох с. Репинне Міжгірського району в 1991 р., о. Стефан Кабацій парох с. Старе Давидково Мукачівського району в 1991 р.).

⁷² Зейкан Ю., Копейко В. Дорога, надеждами усеянная // Закарпатская правда. – 1990. – 5 июля.

⁷³ Колесник М. Вихід з тутика // Закарпатська правда. – 1989. – 14 грудня.

⁷⁴ От конфронтации – к взаимопониманию. Сессии обласного Совета народных депутатов // Закарпатская правда. – 1990. – 16–19 августа.

⁷⁵ Békességre, egyetértésre törekedjünk // A kommunizmus Zászlaja. – 1990. – Augusztus 25.

⁷⁶ A járási Tanács elnörségének határozata // Vörös Zászló. – 1990. – Szeptember 18.

⁷⁷ Vallási gyülekezeteket jegyeztek be // Ung-Vidéki Hirlap. – 1990. – Szeptember 11.

⁷⁸ Виноградівський райвиконком своїм рішенням № 195 від 17.10.1990 р. зареєстрував релігійну громаду.

Серед духовенства Мукачівсько-Ужгородської православної єпархії, в основному вихідців із Закарпаття, деякі священики теж з великою радістю зустріли акт легалізації ГКЦ і переважна більшість в душі думала так, як о. Іван Тидір: "...Я пішов у московське православ'я, бо іншого виходу служити Богу не було, та серцем я був завжди в злуці з Вселенською Церквою. А коли ГКЦ легалізували, як же я міг залишитись православним!? Коли ні я, ани батьки мої ніколи не були такими"⁷⁹.

Але пішли на цей відповідальний крок не всі, хто так думав, а тільки 18 священиків: в 1990 р. о. Василь Матійко, в 1991 р. оо. Владислав Будуйкевич, Леонтін Сайков, в 1992 р. оо. Володимир Іванцанич, Василь Маханець, в 1993 р., оо. Іван Левко, Юрій Роман, Юрій Калинич. Багатьох з них підтримали в їх задумі і вірники громад, бо вони разом зі своїми священиками перейшли під юрисдикцію єпископа Іоанна Семедія. В Ужгородському районі: о. Михайло Баник – парох громади Ужгород-Дравці 03.01.1991 р.⁸⁰, о. Іван Тидір – парох громади Ужгород-Горяни 15.06.1991 р., о. Василь Вайдулич – парох сс. Невицьке і Сторожниця 16.11.1990 р.⁸¹, о. Юрій Довганинець – парох с. Баранинці 24.11.1991 р. В Мукачівському районі: о. Юрій Зварич – парох с. Крите з філіями в сс. Грабово, Пузняковці і Тростянець 29.05.1991 р., о. Іван Іванцанич – парох с. Макарьова 26.08.1992 р. В Іршавському районі: о. Василь Чулей – парох с. Дунковиця 14.09.1991 р., о. Іван Кормош – парох сс. Вільхівка і Гребля 20.09.1991 р.

Єпископу Іоанну вдається зареєструвати Статут Мукачівської греко-католицької єпархії, що підтверджується рішенням Ужгородської міської ради народних депутатів за № 185 від 31 жовтня 1990 р., в якому сказано: "Взяти до уваги, що згідно рішення облвиконкому за № 172 від 18.09.90 р. зареєстровано управління греко-католицької єпархії Мукачівської". Доцільно зазначити, що Рада в справах релігії при Кабінеті Міністрів України видала Свідоцтво № 119 про реєстрацію статуту Управління Мукачівської Греко-Католицької єпархії тільки 11 вересня 1991 р. Впевнено ведучи за собою своїх вірників він скликав першу нараду священиків в Ужгороді в будинку нині вже покійного о. Івана Лелекача (1924–1998), де сповістив про відновлення навчання в Духовній академії, яка повинна стати запорукою майбутнього єпархії.

Ще задовго до реєстрації статуту Управління Мукачівської єпархії, з Божої ласки настав той благословений день 26 серпня 1990 р., коли у церкві Святого Миколая Чудотворця в с. Доробратово Іршавського району єпископ Іоанн Семедій у співслужінні багатьох священиків і великої кількості вірників і паломників (тільки з Ужгорода прибуло 12 автобусів) вперше легально рукоположив на священиків підготовлених в підпіллі помічним єпископом Йосифом Головачем і о. д-м. Елеміром Ортуаем чотирьох семінаристів: Томаша Грабара, Гаврила Кубіні (1927–2006)⁸², Миколу Пайкоші і Стефана Січа⁸³. Ця подія мала великий вплив на духовне піднесення вірників і духовенства колишньої підпільної єпархії і давала надію на відродження її у колишній славі⁸⁴.

Тодішнє керівництво єпархії одним з першочергових завдань вважало відродження Духовної академії, але в Ужгороді, де єпархія раніше володіла навчальними корпусами, тепер всі вони знаходяться в підпорядкуванні державних

⁷⁹ Тидір Іван. Догматика Церкви і віра в Бога // Карпатський край. – 1992. – № 12.

⁸⁰ Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач ... – С. 599.

⁸¹ Там само. – С. 610.

⁸² о. Бендас Даниїл. Возвратися душа моя въ покой, яко Господъ благо сотвори тебі // Благовісник. – 2006. – № 5. – С. 11.

⁸³ о. Бендас Даниїл. Отцю Стефану – 70 // Благовісник. – 2001. – № 2. – С. 14; Іляш Юрій. Отцю Стефану – 75 // Благовісник. – 2006. – № 2. – С. 8.

⁸⁴ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 5. – С. 8.

освітніх навчальних закладів і сьогоднішня влада навіть і не обіцяє виділити хоч одне з приміщень під відновлений учбовий духовний заклад.

Тим часом священики єпархії Василь Худа (1918–1997)⁸⁵ і Мирон Бескід (1925–2001)⁸⁶ у м. Мукачеві знайшли придатне приміщення для тимчасового розміщення відновленої духовної академії, яка розпочала свою легальність 4 листопада 1990 р.⁸⁷ Пізніше Мукачівський міськвионком виділяє для цього духовного навчального закладу приміщення колишнього дитсадка по вул. Червоноармійській 77⁸⁸. На dennу форму навчання в духовну академію було прийнято 16 семінаристів, а всі ті семінаристи, які розпочали навчання у підпіллі продовжили заочну форму навчання у своїх викладачів.

Форми і методи навчання у нововідкритій Духовній Академії зумовлені тим, що заняття проводились у арендованих приміщеннях. Вихованці з'їжджалися в кінці тижня, одержували тут духовне виховання, практикували церковне богослужіння, вивчали курси філософії, історії, комплекс богословських наук у відповідності з діючою програмою п'ятирічного навчання⁸⁹. Навчальний заклад утримувався за рахунок пожертвувань вірників. Згідно з рішенням Єпархіальної Ради збір пожертвувань проводився у першу неділю Великого Посту і на свято Царя-Христа⁹⁰.

Першим ректором відновленого духовного закладу єпископ-ординарій Іоанн Семедій призначив помічного єпископа Йосифа Головача, який викладав біблійну історію Старого і Нового Завіту. Навчальний процес забезпечувало 7 викладачів: о. д-р. Елемір Ортутай – догматику і церковне право; о. Мирон Бескід, спіртуал – філософію; о. Андрій-Йосиф Ваксов – історію Церкви і Патрологію; о. Ігнатій Сіксай – етику; о. Тіберій Бедь – моральне Богослов'я; Алберт Баньої – німецьку і угорську мови; о. Василь Худа – літургіку. Сам ректор і більшість викладачів автобусом добиралися на роботу в Мукачево із Ужгороду. Вони всі перемагаючи тимчасові труднощі, з великим завзяттям виконували свої обов'язки і сподівалися, що цей тимчасовий варіант богословського навчання в Мукачеві скоро минеться і семінаристи повернуться у свою споконвічну духовну столицю.

Одночасно з початком навчання в академії розпочалася підготовка Статуту Ужгородської греко-католицької богословської академії, який був прийнятий і затверджений на засіданні Єпархіальної Ради 27 червня 1991 р. Але, як і питання реєстрації Мукачівської єпархії воно затримувалось владою, і тільки 28 листопада 1992 р. голова Ради в справах релігій при Кабінеті Міністрів України Колесник М.П. підписав Свідоцтво № 153 про реєстрацію статуту Ужгородської греко-католицької богословської академії⁹¹.

Не дивлячись на те, що в духовній академії розпочалось навчання на dennій формі, нестача священнослужителів залишалася відчутною і надалі. Тому заочну форму підготовки священиків вирішили продовжити для тих сімейних і працюючих семінаристів, які розпочали своє навчання ще у підпіллі. Започатковану нелегку

⁸⁵ Філіп Людвіг. Упокой, Господи, душу усопшого раба Твого // Благовісник. – 1997. – № 9. – С. 5.

⁸⁶ Русин М. Золотий ювілей о. Мирона Бескіда // Благовісник. – 1997. – № 13. – С. 6; о. Бендуас Даниїл. Упокой, Господи, душу усопшого раба Твого // Благовісник. – 2001. – № 3. – С. 5.

⁸⁷ Закарпатська правда. – 1990. – 24 жовтня.

⁸⁸ Дочинець М. Мир хатам, палацам, храмам! // Закарпатська правда. – 1991. – 15 листопада.

⁸⁹ Нитка Василь. Знайти шлях до примирення. Інтерв'ю з єпископом Мукачівської греко-католицької єпархії Іваном Семедієм // Новини Закарпаття. – 1991. – 22 червня.

⁹⁰ Семедій Іоанн. З життя ношої єпархії // Благовісник. – 1991. – № 2.

⁹¹ о. Бендуас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 8–9. – С. 8.

працю по вихованню майбутніх душпастирів продовжують о. д-р. Елемир Ортутай і о. Йосиф Головач. Результати цієї роботи говорять за себе, бо вони знову підготували наступну групу семінаристів, які були рукоположені єпископом Іоанном у 1991 р.: Андрій Панюта – 4-го квітня, Тіберій Вереш, Іван Довбак і Іван Кіш – 1-го вересня⁹², Георгій Кікінежді (для румунських вірників) – 5-го листопада і Олексій Мешко – 17-го листопада.

Крім цього о. д-р. Ортутай Елемир веде підготовчі курси для вступу до Ніредъгазької духовної семінарії, щоб у майбутньому забезпечити священиками угорські села Мукачівської єпархії. Ним були підготовлені і рекомендовані єпископу Іоанну Семедію, щоб направити для богословського навчання в Ніредъгазьку духовну семінарію: в 1990 р. Ференца Демко, а в 1991 р. – Мікловша Горонгозова, Роберта Левченка і Віктора Січа⁹³.

Ще за часів радянської влади, переборюючи всі безбожні атеїстичні перепони, 22 листопада 1987 р. уродженець с. Дротинці Виноградівського району Тарас Ловска розпочав свої теологічні студії в Ризькій римо-католицькій митрополічній семінарії, куди його рекомендував тодішній парох м. Мукачево і вікарій римо-католицької церкви на Закарпатті о. Йосиф Чаті (1912–1993). Дорогу до цієї семінарії юнакові допомогли знайти ієромонах Іван Сідей (1915–1989), єпископ Іван Маргітіч і д-р. о. Елемир Ортутай (1916–1997). У Ризькій семінарії Т. Ловска провчився п'ять семестрів, після чого ще три семестри навчався в духовній семінарії м. Егера (Угорщина).

Помічний єпископ Іван Маргітіч рекомендував йому продовжити навчання в Римі (Італія). З дозволу єпископа-ординарія Мукачівської греко-католицької єпархії Іоанна Семедія Тарас Ловска разом з першою групою семінаристів Львівської Архієпархії був направлений до Риму, де починаючи з 1990/1991 навчального року три роки проходив духовну формацию, проживаючи весь цей час в Римській Колегії Святої Софії і одночасно слухаючи лекції в Папському Університеті Урбаніана⁹⁴.

Здобувши теологічну освіту і бакалаврат з теології, Тарас Ловска приіхав додому, щоб як неодружений прийняти свячення від свого ординарія. Він був рукоположений на священика 3 квітня 1994 р. єпископом Іоанном Семедієм в Ужгородському кафедральному храмі. Після висвячення повернувся до Риму для продовження навчання і здобуття вченого ступеню. Переїзнюючи у Папській російській колегії (Руссікум), він продовжив навчання у Папському східному інституті, де здобув ліценціат з церковного права Східної Церкви. Тут він розпочинає працю над докторською дисертацією на тему “Історично-юридичний розвиток Мукачівської єпархії”, яка, після відповідних погоджень, була затверджена 20 грудня 1997 р.⁹⁵

Помічний єпископ Іван Маргітіч теж підготував до вступу в духовний навчальний заклад Василя Блещко, Івана Бровді, Володимира Буришина, Миколу Дербака, Петра Кобаля, Юрія Маргітіча і направив їх у 1990 р. для навчання у Львівську духовну семінарію Святого Духа, але прикро, що це робилось знову без відома і дозволу керуючого єпископа, який ніколи не став би заперечувати цьому. Це підтверджують подальші дії єпископа-ординарія і його батьківська опіка над довіреною йому паствою, який ставить інтереси єпархії вище від своїх особисто перенесених образ, бо одразу ж дав згоду, щоб Володимир Буришин продовжував навчання в Римі, Василь Блещко зміг перевестись і продовжити навчання до

⁹² Русин Михайло. Зустріч через 46 років // Новини Закарпаття. – 1991. – 3 жовтня.

⁹³ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 10. – С. 8.

⁹⁴ Музичка Іван. Клянуся служити Богу і людям... // Благовісник. – 1994. – № 4.

⁹⁵ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 10. – С. 8.

Ужгородської духовної академії (рукоположений єпископом Іоанном Семедієм 10 грудня 1994 р.), а Івана Бровдя і Миколу Дербака, після закінчення семінарії, рукоположив на священиків 12 липня 1993 р в с. Білки Іршавського району⁹⁶.

Велике потрясіння спіткнуло Мукачівську єпархію, її керівництво та більшу частину духовенства, коли у Львові, без відома єпископа-ординарія Іоанна Семедія, 14 вересня 1992 р. єпископ Юліан Вороновський, тодішній ректор Львівської духовної семінарії Святого Духа, рукоположив богословів Мукачівської єпархії на священиків, які навчались у семінарії тільки три семестри (півтора років!). Ними були: Йосиф Амбруш, Василь Бляшин, Василь Данилаш, Юрій Звонарь, Олекса Маргітич, Михайло Шелемба і разом з ними монах ЧСВВ Павло Райчинець. Єпископ-ординарій Іоанн Семедій у своєму листі від 24 вересня 1992 р. до папського нунція в Україні Архієпископа Антоніо Франко писав: „*Ваша екселенція! З великою тривогою в серцях звертаємося до Вас. Подія, яка сталася 14 вересня 1992 р. – висвячення сімох семінаристів на священиків у Львові – привела мене, єпископа Головача, священиків і багатьох вірників в жах. До цього часу не можемо повірити, що це дійсно сталося. З великим нетерпінням чекаємо Вашого приїзду в Ужгород...*”⁹⁷.

Єпископ Вороновський пізніше свою дію пояснював так, що він одержав пряму вказівку від Архієпископа Мирослава Любачівського бути святителем, бо згідно з інформацією помічного єпископа Мукачівської єпархії Івана Маргітича, цих семінаристів утискують у Мукачівській єпархії як “найсвідоміших” українців. Новопризначений у серпні 1992 р. нунцій в Україні Архієпископ Антоніо Франко почав займатися цео і іншими конфліктними справами Мукачівської єпархії, які були започатковані групою священиків на чолі з помічним єпископом Іваном Маргітичем і поставили свої амбітні національні почуття понад релігійний характер Церкви.

Святіший Отець, турбуючись справами греко-католиків на Закарпатті, у жовтні 1992 р. послав апостольського візитатора – його екселенцію Фраческо Колосуано, представника Апостольського Престолу в Москві, щоб вивчив ситуацію. Протягом двох тижнів, він, разом із своїми співробітниками мав зустрічі з єпископом Іоанном Семедієм і двома його помічниками. Також були зустрічі із священиками, з деякими громадами і вірниками, які висловлювали свої думки з приводу подій у єпархії. Префект Конгрегації для Східних Церков інформував Святішого Отця про все, що діється в Мукачівській греко-католицькій єпархії. Згодом у листі від 8 січня 1993 р. Апостольському нунцію в Україні Антоніо Франко було доручено від імені Апостольського Престору дати відповідь Мукачівській єпархії⁹⁸.

За всю історію канонізованої від 19 вересня 1771 р. Мукачівської єпархії не було ще такого випадку, щоб без дозволу і відома єпископа-ординарія, хтось із чужих єпископів висвячував священиків для неї. Кожен, хто шанує закон і тим більше церковний, не буде дивуватись, що ця подія шокувала керівництво і більшу частину священиків і вірників Мукачівської єпархії, а також всіх католицьких вірників Закарпаття. Апостольський нунцій відразу ж відреагував і вже 25 вересня 1992 р. пише до єпископа-ординарія Мукачівської єпархії: “*Відповідаючи на Вашого вчорашинього листа, після вислухання думки Конгрегації для Східних Церков, поспішаю повідомити Ваше Преосвященство, що ерейські свячення сімох священиків Мукачівської єпархії у Львові, які відбулися без потрібного дозволу Ординарія тієї*

⁹⁶ о. Бендас Даниїл. Легальна і нелегальна підготовка священиків у Мукачівській єпархії // Благовісник. – 2002. – № 10. – С. 8.

⁹⁷ Архів УжГКБА. Переписка єпископа Іоанна Семедія з Нунцієм в Україні Архієпископом Антоніо Франко.

⁹⁸ Коссей Юрій. Помічний єпископ Йосиф Головач ... – С. 250-278.

Єпархії (див. Кан. 747 Кодексу Канонів Східних Церков), є нерегулярними. Отже, з цієї причини, ті священики не можуть “дозволено” виконувати священиче служіння.

Щоб уточнити їхній стан, отже, треба представити справу Апостольському Престолу, очевидно з включенням поглядом місцевого Ординарія. Крім того, вони, після того як їхній стан буде уведений в норму, зможуть дістати дозволу регулярно виконувати священиче служіння тільки від Вас, Владико, бо Ви – Ординарій Єпархії ... Я повідомив Блаженнішого Кардинала Мирослава Івана Любачівського – Львівського Верховного Архієпископа Українців – запрошуючи Його, щоб поінформував тих священиків про вищезгадані рішення... ”⁹⁹

Щоб правильно зрозуміти й оцінити ту ситуацію, яка склалася в Мукачівській єпархії з чією легкою руки продовжує творитися до сьогоднішнього дня, доцільно навести уривок з листа тодішнього Апостольського нунція в Україні Антонію Франко до Його Еміненції Блаженнішого, кардинала Мирослава Івана Любачівського від 26 вересня 1992 р.: ”...Його Преосвященство М.С. Марусин мені затвердив, що ті священня відбулися недозволено й що, з тієї причини, ті священики знаходяться в нерегулярному стані.

Щоб їхній стан у Церкві увести в норму, треба подати цю справу Апостольському Престолу, з виразним проханням Ординарія їхньої Єпархії.

Мені дуже прикро від того, що ще раз стався великий непідхожий випадок, який допоможе для розв’язки проблеми. Поки що, дуже прошу Вас, Блаженніший Владико, повідомити тих священиків, що вони не можуть “дозволено” виконувати священиче служіння. Переконайте їх про обов’язок послуху і, якщо це допоможе уникнути погіршення ситуації, накажіть їм переїсти до Львівської Архієпархії, де й однак не можуть правно виконувати священослужіння, аж поки вони не будуть поставлені в регулярному стані за прописами Церковного Права, вони бо зостаються нерегулярними навіть якщо дочасно будуть поза їхньої Єпархії... ”¹⁰⁰

Єпископ-ординарій своїм Декретом за № 717 від 29 жовтня 1992 р. вищезгаданим священикам, висвяченим “без відому і дозволу єпископа-ординарія Мукачівської греко-католицької єпархії”¹⁰¹, заборонив виконувати священичі функції. Незабаром у ЗМІ з’явилися публікації, автори яких поділяють погляди Народного руху України в Закарпатській області, але зовсім необізнані з канонічним правом Східної Церкви. Вони стараються захистити незаконно висвячених священиків і звинувачуючи єпископа Іоанна Семедія в тому, що він “увійде в історію, як особа, яка розвалювала греко-католицьку церкву зсередини”, бо ці священики, хоч і є винними, виявивши непослух, але їм це можна робити, бо “це завтрашній цвіт греко-католицького духовенства на Закарпатті”¹⁰².

Тим часом сам єпископ і керівництво єпархії прикладають всі зусилля, щоб цих священиків, які знаходяться в нерегулярному стані підвести до норми через Апостольську Столицю. Коли цей стан був приведений до норми, єпископ Іоанн Семедій, після особистого звернення кожного із них, видає оо. Йосифу Амбрушу, Василю Бляшину і Михайлу Шелембі 11 березня 1993 р., а оо. Василю Данилашу, Георгію Звонарію і Олексію Маргітичу довідки, що кожен із них “дійсно є греко-католицьким священиком Мукачівської греко-католицької єпархії і має повну юрисдикцію на території Мукачівської греко-католицької єпархії”.¹⁰³ Одночасно з

⁹⁹ Архів УжГКБА. Лист Апостольського Нунція в Україні. Ч. 62/92. – Київ, 25 вересня 1992.

¹⁰⁰ Архів УжГКБА. Лист Апостольського Нунція в Україні. Ч. 63/92. – Київ, 26 вересня 1992.

¹⁰¹ Архів УжГКБА. Декрет № 717 від 29 жовтня 1992 р.

¹⁰² Мартиненко Ганна. Ще один погляд на розкол... // Карпатська Україна. – 1992. – 29 жовтня.

¹⁰³ Архів УжГКБА. Довідка №№ 144, 152, 154 від 11 березня 1993 р. і № 5 від 25 березня 1993 р.

цим, всі вони були направлені єпископом-ординарієм обслуговувати громади вірників у силах Мукачівської єпархії.

У зв'язку з вище наведеними подіями у Мукачівській єпархії єпископ Іоанн Семедій у 1992 р. не висвятив жодного семінариста. І лише в 1993–1994 рр. владика висвячує 12 семінаристів, які розпочали своє навчання ще в підпіллі і працювали на державній роботі. В кінці 1994 р. була ліквідована заочна форма навчання: для всіх тих, які ще не встигли закінчити повністю навчання був проведений відповідний екзамен і визначені строки доздачі відповідного матеріалу, щоб вони могли бути висвячені. Деякі з них поступили на заочний відділ Івано-Франківського теологічно-катехитичного інституту, після закінчення якого єпископ Іоанн Семедій висвятив їх у 1996 р.

Таким чином, наведений нами фактичний матеріал дозволяє зробити кілька висновків: по-перше, підготовка греко-католицьких священиків незважаючи на катакомбний період в історії «Церкви мовчання» продовжувала вестись частиною підпільного священства і висвячувалась єпископами у вповні канонічний спосіб; по-друге, після легалізації діяльності громад Греко-Католицької Церкви в СРСР, деякі владики місцевих церков, втягнувши частину недосвідчених семінаристів із т.зв. «домашніх семінарій» у національно-політичну боротьбу за приєднання Мукачівської єпархії під архієрейську владу глави Галицької митрополії, здійснили їх висвячення із порушенням церковного закону. Та попри ці неприємні сторінки в історії підготовки духовних кадрів Мукачівської греко-католицької єпархії, станом на початок 1990-х рр. вона оготвалася від переслідувань і почала сповнена сил і Святого Духа плодити у Христовому винограднику.

Список священиків Мукачівської єпархії, висвячених у підпіллі (1956–1989 рр.)

№ п/п	Прізвище та ім'я	Дата		Освіта до рукоположення (цив. для заочн.)	Єпископ святитель
		народження	рукоположення		
1.	Бугір Михайло		07.11.1956	Вища теологічна	Хіра Олександр
2.	Штилиха Йосиф	01.10.1922	07.11.1956	Вища теологічна	Хіра Олександр
3.	Сабов Константин	04.01.1926	07.11.1956	Сер. спец.	Хіра Олександр
4.	Чейпеш Василь	27.12.1925	07.11.1956	Вища теологічна	Хіра Олександр
5.	Легеза Олександр	11.10.1925	19.05.1957	Вища теологічна	Чарнецький Мик.
6.	Мадяр Павло ЧСВВ	21.02.1923	19.05.1957	Мук. гімназія	Чарнецький Мик.
7.	Маргітч Михайло	21.04.1923	11.02.1958		Чарнецький Мик.
8.	Тодавич Богдан ЧСВВ	09.03.1923	11.02.1958		Чарнецький Мик.
9.	Маргітч Володимир	23.07.1931	19.08.1960	Вища філологічна	Сліпий Йосиф
10.	Парасич Василь	13.08.1924	27.12.1963	Вища технічна	Хіра Олександр

11.	Ляхович Іван	05.03.1923	14.10.1967	Вища духовна	Стернюк Волод.
12.	Товт Микола	01.05.1924	11.01.1968	Вища педагогічна	Стернюк Волод.
13.	Копинець Іван	21.07.1910	11.01.1968	Сер. спец.	Стернюк Волод.
14.	Береш Іван	09.05.1914	11.01.1968	Мук.торг.акад	Стернюк Волод.
15.	Думнич Іван	15.06.1915	02.05.1972	Середня спец.	Стернюк Волод.
16.	Федака Георгій	25.02.1925	20.07.1972	Середня школа	Хіра Олександр
17.	Васков Йосиф	01.08.1929	24.09.1974	Вища технічна	Хіра Олександр
18.	Сабов Павло	28.07.1928	24.09.1974	Середня школа	Хіра Олександр
19.	Сабов Юрій	03.05.1927	24.09.1974	Вища екон.	Хіра Олександр
20.	Сливка Іван	07.09.1942	03.01.1980	Вища технічна	Василик Павло
21.	Карпинець Василь	21.08.1922	10.06.1980		Василик Павло
22.	Ковач Константин	31.07.1935	28.08.1980	Вища технічна	Хіра Олександр
23.	Сокол Павло	16.08.1928	28.08.1980	Середня школа	Хіра Олександр
24.	Петкі Олександр	12.08.1917	31.08.1980	Вища художня	Хіра Олександр
25.	Хваста Василь	03.09.1955	31.08.1980	Середня	Хіра Олександр
26.	Гатрак Йосиф		31.08.1980		Хіра Олександр
27.	Носа Василь	24.12.1950	12.01.1981	Вища медична	Василик Павло
28.	Хваста Михайло	30.11.1952	22.09.1981	Середня спец.	Хіра Олександр
29.	Сабов Константин мол.	12.07.1958	02.08.1986	Середня спец.	Головач Йосиф
30.	Бабинець Василь	18.03.1959	09.05.1987	Середня техн.	Головач Йосиф
31.	Берец Василь	27.04.1929	04.08.1987	Середня спец.	Семедій Іоанн
32.	Бровді Андрій	12.03.1957	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
33.	Бровді Василь	18.09.1945	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
34.	Бровді Іван	07.07.1915	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
35.	Бровді Михайло	08.03.1948	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
36.	Бровді Петро	06.06.1955	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
37.	Бровді Юрій	02.10.1950	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон

38.	Гульпа Михайло	03.11.1930	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
39.	Данилаш Михайло	10.04.1922	27.03.1988	8 кл.народ.шк.	Дмитерко Софрон
40.	Зейкан Василь	02.04.1942	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
41.	Костак Василь		27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
42.	Погоріляк Михайло	22.01.1977	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
43.	Тернинко Іван	20.08.1944	27.03.1988	Середня школа	Дмитерко Софрон
44.	Васко Михайло	01.06.1955	12.07.1989	Вища с/господ.	Любачівський
45.	Грабар Томаш	26.03.1931	26.08.1990	Вища с/господ.	Семедій Іоанн
46.	Кубіні Гаврило	07.04.1927	26.08.1990	Вища економ.	Семедій Іоанн
47.	Пайкоші Микола	16.11.1927	26.08.1990	Вища педагогічна	Семедій Іоанн
48.	Січ Степан	11.01.1931	26.08.1990	Вища ветерин.	Семедій Іоанн
49.	Панютта Андрій	01.12.1925	24.04.1991	Середня школа	Семедій Іоанн
50.	Кіш Євген, Іван	01.06.1926	01.09.1991	Вища педагогічна	Семедій Іоанн
51.	Довбак Іван	10.05.1925	01.09.1991	Середня	Семедій Іоанн
52.	Вереш Тіберій (мол.)	02.05.1940	01.09.1991	Вища музична	Семедій Іоанн
53.	Кікінежді Георгій	14.03.1929	05.11.1991	Середня спец.	Семедій Іоанн
54.	Мешко Олексій	29.03.1934	17.11.1991	Середня	Семедій Іоанн
55.	Амбруш Йосиф	29.06.1952	14.09.1992	Середня школа	Вороновський
56.	Бляшин Василь	06.08.1966	14.09.1992	Середня спец.	Вороновський
57.	Данилаш Василь	18.09.1951	14.09.1992	Вища технічна	Вороновський
58.	Маргітич Олексій	24.10.1937	14.09.1992	Вища технічна	Вороновський
59.	Райчинець Василь ЧСВВ	06.12.1959	14.09.1992		Вороновський
60.	Шелемба Михайло	15.02.1955	14.09.1992	Середня школа	Вороновський
61.	Пушкаш Ласло	22.02.1941	21.08.1993	Вища художня	Семедій Іоанн
62.	Бачкай Георгій	22.04.1933	29.08.1993	Вища технічна	Семедій Іоанн
63.	Бендас Даниїл	06.11.1938	29.08.1993	Вища технічна	Семедій Іоанн
64.	Гандера Іван	08.10.1933	13.11.1993	Середня школа	Семедій Іоанн

65.	Клин Микола	19.12.1942	13.11.1993	Вища технічна	Семедій Іоанн
66.	Геревич Іван	12.03.1952	10.04.1994	Вища музична	Семедій Іоанн
67.	Хваста Георгій	13.10.1944	14.08.1994	Вища педагогіч	Семедій Іоанн
68.	Егреші Микола	23.03.1964	27.08.1994	Середня спец.	Семедій Іоанн
69.	Орос Михайло	13.03.1927	27.08.1994	Середня музич.	Семедій Іоанн
70.	Бундзяк Йосиф	01.05.1948	10.09.1994	Середня спец.	Семедій Іоанн
71.	Шанта Іван	04.04.1957	10.09.1994	Середня школа	Семедій Іоанн
72.	Вереш Йосиф (старш)	05.09.1953	20.09.1994	Середня	Семедій Іоанн
73.	Прожигач Олександр	15.12.1970	20.08.1995		Семедій Іоанн
74.	Роман Василь		19.07.1996		Дмитерко Софрон
75.	Садварі Іван	18.01.1969	19.07.1996		Дмитерко Софрон
76.	Федорко Степан	03.12.1945	19.07.1996	Вища технічна	Дмитерко Софрон
77.	Горват Павло	23.07.1963	04.09.1996	Середня школа	Семедій Іоанн
78.	Лях Степан	25.08.1957	04.09.1996	Вища с/гospод.	Семедій Іоанн
79.	Лутак Василь	12.05.1951	20.09.1996	Вища теолог.	Семедій Іоанн
80.	Мумряк Іван		20.09.1996		Семедій Іоанн
81.	Савчур Василь	11.06.1961	20.09.1996		Семедій Іоанн
82.	Чейпеш Іван	28.08.1943	20.09.1996	Вища технічна	Семедій Іоанн

**Список єпископів Мукачівської єпархії, висвяченіх у підпіллі
(1956–1989 рр.)**

№ п/п	Прізвище та ім'я	Дата		Місце рукоположення	Єпископ святитель
		народження	рукоположення		
1.	Сабов Константин	04.01.1926	18.06.1977	Ужгород	Хира Олександр
2.	Семедій Іоанн	26.06.1921	24.08.1978	Ужгород	Хира Олександр
3.	Головач Йосиф	11.08.1924	15.03.1983	Караганда	Хира Олександр
4.	Маргітич Іван	04.02.1921	10.09.1987	Львів	Дмитерко Софрон

65.	Клин Микола	19.12.1942	13.11.1993	Вища технічна	Семедій Іоанн
66.	Геревич Іван	12.03.1952	10.04.1994	Вища музична	Семедій Іоанн
67.	Хваста Георгій	13.10.1944	14.08.1994	Вища педагогіч	Семедій Іоанн
68.	Егреші Микола	23.03.1964	27.08.1994	Середня спец.	Семедій Іоанн
69.	Орос Михайло	13.03.1927	27.08.1994	Середня музич.	Семедій Іоанн
70.	Бундзяк Йосиф	01.05.1948	10.09.1994	Середня спец.	Семедій Іоанн
71.	Шанта Іван	04.04.1957	10.09.1994	Середня школа	Семедій Іоанн
72.	Вереш Йосиф (старш)	05.09.1953	20.09.1994	Середня	Семедій Іоанн
73.	Прожигач Олександр	15.12.1970	20.08.1995		Семедій Іоанн
74.	Роман Василь		19.07.1996		Дмитерко Софрон
75.	Садварі Іван	18.01.1969	19.07.1996		Дмитерко Софрон
76.	Федорко Степан	03.12.1945	19.07.1996	Вища технічна	Дмитерко Софрон
77.	Горват Павло	23.07.1963	04.09.1996	Середня школа	Семедій Іоанн
78.	Лях Степан	25.08.1957	04.09.1996	Вища с/гospод.	Семедій Іоанн
79.	Лутак Василь	12.05.1951	20.09.1996	Вища теолог.	Семедій Іоанн
80.	Мумряк Іван		20.09.1996		Семедій Іоанн
81.	Савчур Василь	11.06.1961	20.09.1996		Семедій Іоанн
82.	Чейпеш Іван	28.08.1943	20.09.1996	Вища технічна	Семедій Іоанн

**Список єпископів Мукачівської єпархії, висвяченіх у підпіллі
(1956–1989 рр.)**

№ п/п	Прізвище та ім'я	Дата		Місце рукоположення	Єпископ святитель
		народження	рукоположення		
1.	Сабов Константин	04.01.1926	18.06.1977	Ужгород	Хира Олександр
2.	Семедій Іоанн	26.06.1921	24.08.1978	Ужгород	Хира Олександр
3.	Головач Йосиф	11.08.1924	15.03.1983	Караганда	Хира Олександр
4.	Маргітич Іван	04.02.1921	10.09.1987	Львів	Дмитерко Софрон

Бендас Д.

**Виховання духовних кадрів у Мукачівській греко-католицькій єпархії
(1949–1989)**

Ключові слова: Мукачівська греко-католицька єпархія, єпископ, семінарія, навчальні заклади, підпілля.

У даній статті автор порушує одне з найважливіших, а разом з тим і найменш досліджених питань в історії Греко-католицької церкви на Закарпатті – навчання та підготовку духовних кадрів Мукачівської єпархії. Також, автор не оминув свою увагу та розглянув історію легалізації греко-католицизму на Закарпатті в період «перебудови» у СРСР.

Резюме

Bendas D.

**Воспитание духовных кадров в Мукачевской греко-католической епархии
(1949-1989)**

Ключевые слова: Мукачевская греко-католическая епархия, епископ, семинария, учебные заведения, подполье.

В данной статье автор поднимает один из важнейших, а вместе с тем и наименее исследованных вопросов в истории Греко-католической церкви на Закарпатье – обучение и подготовку духовных кадров Мукачевской епархии. Также, автор не обошел своим внимание и рассмотрел историю легализации греко-католицизма на Закарпатье в период «перестройки» в СССР.

Summary

Bendas D.

**The Education of Spiritual Personnel in Mukachevo Greek-catholic Eparchy
(1949-1989)**

Key words: Mukachevo Greek-catholic Eparchy, bishop, seminary, educational institutions, the underground.

In this article the author raises one of the most important and at the same time one of the less investigated questions in the history of the Greek-catholic church in Transcarpathian region – the education and preparation of the spiritual personnel of Mukachevo eparchy. The author also consideres the history of legalization of Greek-Catholicism in Transcarpathian region in the period of Perestroika in the USSR.